

Dos cents cinquanta anys d'ets i uts de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa: un vincle entre Tossa i Calonge

ESTHER LOAISA DALMAU

Geògrafa

JOAN MOLLA CALLÍS

Advocat

DAVID MORÉ AGUIRRE

Historiador

Quaderns de la Selva, 21

•

Any 2009

p. 241 a 282

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Introducció

Un dels elements arquitectònics més emblemàtics del municipi de Tossa és l'edifici situat davant la Vila Romana dels Ametllers, a l'avinguda del Pelegrí. Des de 1984 acull la Casa de Cultura, tot i que l'edifici va ser concebut i construït al s. XVIII com a Hospital de Pobres de la Vila de Tossa.

El s. XVIII va ser per a Tossa un segle d'or a redós de l'expansió comercial per la Mediterrània i l'Atlàntic que van protagonitzar els seus vilatans.¹ El dinamisme de l'economia va permetre el desenvolupament urbà més gran entre la construcció del recinte emmurallat de Vila Vella al segle XIII i el derivat del boom turístic de la segona meitat del segle XX.

D'entre els molts tossencs que van emprendre la Carrera d'Amèrica en sobresurt un: Tomàs Vidal Rey (Tossa 1697-1764). Va triomfar en els negocis i, com tants altres *indianos*, no va tenir temps per al matrimoni. Retornat a casa, ja vell, va decidir invertir la seva fortuna en el bé comú del poble que l'havia vist néixer i créixer, una acció pietosa i caritativa, en allò que avui en diríem un acte de mecenatge. Gràcies a la seva generositat Tossa va veure com s'alçava als llavors afores del nucli urbà, un nou edifici destinat a substituir el rònc Hospital de Pobres que hi havia al capdamunt del carrer Major de Vila Vella,² a tocar de les escales que menaven fins a l'Església Vella de Sant Vicenç.

El nou hospital, juntament amb la flamant església parroquial construïda al nou eixample traçat a les terres que fins llavors havien pertangut al mas Rabassa, constitueixen els dos elements arquitectònics més significatius d'aquest despertar econòmic del segle XVIII.

La història d'aquest edifici fins avui ha tingut una trajectòria complicada, a voltes grotesca, que va començar amb la defunció del seu fundador abans de l'inici de les obres i que ha protagonitzat en les darreres dècades episodis d'enfrontaments polítics en raó dels usos que se li donaven.

El present article vol ser una aproximació a les vicissituds històriques i legals en les quals s'ha vist immers l'edifici, tot centrant-lo en el vincle que arran d'aquestes es va establir entre els municipis de Tossa i Calonge.³

1. Podeu comprovar-ho àmpliament a Mario ZUCCHITELLO. *De la Mediterrània a l'Atlàntic. Navegació i comerç a Tossa (1759-1814)*. Centre d'Estudis Selvatans i Centre d'Estudis Tossencs. Santa Coloma de Farners: 2004, 604 p. (Col·lecció Estudis i Textos, 9 i Quadern d'Estudis Tossencs, 7)
2. Ignasi MELÉ, en un article titulat «El Sant Hospital de Tossa», publicat el 1928 al *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya*, reeditat en facsimil al número 20 de la revista *Turissa* de desembre de 1995, dona notícies de l'existència d'aquest antic Hospital de Vila Vella ja el 1625.
3. Per a fer-ho, ha estat imprescindible consultar el fons de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa conservat a l'Arxiu Municipal de Tossa (AMT) i el fons patrimonial Sabater, que va ingressar el 30 d'agost de 1991 a l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBEM), a la Bisbal d'Empordà.

Imatge actual de la façana de l'antic Hospital de la Vila de Tossa, avui Casa de Cultura.

Foto: Josep Colomer

El patrici tossenc Tomàs Vidal Rey

Nascut en el sí d'una família de mariners (vegeu-ne l'arbre genealògic a l'apèndix), Tomàs Vidal Rey⁴ es va dedicar de ben jove a la navegació. Cap als anys trenta del segle XVIII es va traslladar a Cadis, on també va emprendre l'activitat comercial. L'historiador Mario Zucchitello⁵ ha localitzat diversa documentació que testimonia la seva estada a la ciutat andalusa, en aquella època porta d'accés a Amèrica. Allà, a l'edat de 37 anys, gaudia d'una posició econòmica consolidada i estava perfectament integrat en el món mercantil i social de la ciutat.

L'estada a Cadis va marcar per sempre més la seva vida. A l'inici de la dècada dels quaranta va començar a interessar-se pel comerç colonial, gràcies a les relacions d'affers amb els homes més emprenedors de la colònia catalana, especialment amb el palafrugellenc Tomàs Prats, agent de la casa barcelonina Alegre-Puiguriguer. El fet és que el 1745 el sabem ja establert a la Ciutat de Guatemala, llavors la més poblada de l'Amèrica Central, on va obrir amb èxit una botiga. Iniciativa pionera, en ser un dels primers catalans a instal·lar-se en aquell país.

4. Miquel Borrell atribueix erròniament un retrat del segle XIX a Tomàs Vidal Rey. Nogensmenys no disposem de cap imatge seva. Cf. Miquel BORRELL SABATER. «Hospicis i Hospitals de Pobres». *Quaderns de la Revista de Girona*, 125 (2007), p. 37.

5. Mario ZUCCHITELLO. *De la Mediterrània a l'Atlàntic...*, p. 233-241. Del mateix autor existeix un text inèdit glossant la figura de l'*indiano* amb motiu de l'exposició «Sant Grau: La Història, la Tradició, l'Aplec», organitzada per l'Ajuntament de Tossa de Mar el gener de 2003.

Tornat a Cadis, l'any 1750, es va dedicar a la compra de mercaderies per portar-les a Amèrica. Aquí romangué uns deu anys, continuant amb la botiga i dedicant-se també a l'exportació a Espanya de productes colonials. Va participar, com a incipient corresponsal, a l'activitat de la companyia Alegre-Puiguriguer.

Quan, ja gran i solter, va considerar que havia arribat l'hora de tornar a la terra nadiua, va liquidar el negoci i, entre 1760-1761, va deixar per sempre més el país on havia fet fortuna. Novament a Tossa, va viure a la seva casa de la Roqueta gaudint tot seguit del respecte, la consideració i l'admiració dels tossencs. L'Ajuntament el va nomenar tresorer de la fàbrica de la nova església parroquial que s'estava construint en un camp del mas Rabassa.

Va ser generós envers els convilatans. En el breu període de dos anys (1762-1764) va prestar diners una mica a tothom i, molt sovint, sense interessos. Hauria pogut viure tranquil·lament de renda esmerçant a censal els diners guanyats tan lluny de casa, però la seva intenció era una altra. Amb aquells diners va voler atendre en primer lloc els malalts pobres de Tossa, amb bona assistència mèdica i espiritual, i fundar uns benefets. Escriu Zucchitello que durant els anys d'Amèrica, la visió de l'antic hospital de la vila, petit, insuficient i miserable li devia ballar tot sovint per la memòria. Per això va actuar en conseqüència. És d'aquells anys una seva carta als representants de la Vila, amb la qual va exposar la ferma voluntat de fundar un hospital «para alivio, acogimiento y asistencia de todos los pobres enfermos habitantes de dicha Villa y término de Tossa».⁶

Malauradament, una malaltia greu i sobtada li va impedir d'efectuar personalment els seus propòsits. L'executor de la seva voluntat va haver de ser el nebot Grau Vidal Ferro, marmessor, fidelíssim a la voluntat de l'oncle. La malaltia, que es va manifestar a finals de març de 1764, li va costar la vida pocs dies després. Aquells darrers dies, a més dels familiars i del notari que en va recollir el testament i les últimes voluntats, també l'atenien diversos amics i coneguts: el farmacèutic, el caporal dels artillers a la vila, metges, mariners, religiosos, negociants, etc. Talment una petita representació de tota la vila, car el respecte, l'estimació i la confiança eren unànimes. Va morir el 4 d'abril a l'edat de 67 anys.

Les exèquies, tal com havia disposat en el testament, foren celebrades amb ofici major, túmul de vuit atxes, participació de tota la clerecia de la vila i enterrament dins l'església parroquial. És a dir, amb tota la pompa que aleshores admetia la societat. Al cap de nou anys, les despulles van ser traslladades a la capella del nou hospital, on el nebot havia construït la tomba, dins la qual ell mateix i altres descendents seus també reposen.

6. Tot i que la fundació formal de l'Hospital és de 1773, no és menys cert que així ho va disposar en el seu testament poc abans de morir el 1764, i que ja anteriorment havia fet manifestacions com aquesta en què deixava constància de la seva voluntat, raó per la qual ara fa dos-cents cinquanta anys –i d'aquí el títol del nostre article– es va gestar la idea de la seva creació.

Un breu i simple epitafi recorda als devots i visitants als fundador i executor d'aquest edifici:

SEPVLTURA DE Dn. THO-
MAS VIDAL Y REY FUN-
DADOR DE EST ST. HOS-
PITAL Y COHOFVNDA-
DOR GARAV VIDAL Y
FERRO SON NEBOT.
ANY 1773

Sobre la pica d'aigua beneïta, una làpida de marbre commemora la mort del seu fundador:

BVI DIA 4
DE ABRIL 1764
MORÍ
D. THOMAS BIDAL Y REY
FILL DE ESTA VILA DE TOSA
FVNDADOR DE AQVEST ST HOSPITAL
COOFVNDADOR SON NABOT
GRAU BIDAL

Pica d'aigua beneïta a la dreta de la capella de l'Hospital.

Foto: Arxiu Municipal de Tossa

Mario Zucchitello el considera amb gairebé tota seguretat el tossenc més ric a mitjan segle XVIII, i com un home d'una personalitat forta, decidida, de religiositat profunda i ben conscient de la pròpia posició social. Un home que, amb la construcció d'aquest hospital va fer el llegat més gran que cap tossenc hagi fet mai al seu poble, esmerçant-hi el fruit del dur treball de tota una vida.

La fundació del nou Hospital

La documentació estudiada per Zucchitello permet avaluar en 13.500 lliures la despesa prevista en la construcció de l'edifici, i 20.500 lliures les esmerçades a censal amb una previsió de renda anual de 615 lliures, suficient per atendre els medicaments, l'alimentació i la neteja dels pobres malalts acollits, més 1.250 lliures per pagar l'almoina de les misses a l'altar de la capella. Segons el testament de Tomàs Vidal l'hospital havia d'ésser dotat d'habitacions per als malalts amb 8 llits equipats de tot el necessari, d'una habitació per a l'encarregat de l'hospital i una també per al clergue, a fi que tothom tingués l'assistència espiritual. A més, havia de disposar d'un hort, on cultivar herbes medicinals, i d'una capella amb la imatge de Sant Miquel dedicada a les Ànimes del Purgatori.

Grau Vidal Ferro, tot seguit de la mort de l'oncle, va fer inventari dels seus béns,⁷ i la majoria d'aquests van ser subhastats públicament.⁸ El 8 de febrer de 1765 va comprar el tros de terra necessari per a edificar-lo per un preu de 500 lliures.⁹ Tres dies després es va fundar l'hospital, sota la invocació de sant Miquel i les Ànimes del Purgatori, i el va dotar amb 17.873 lliures, 12 sous i 6 diners (suma inferior a la que havia establert l'oncle, ja que una part va ser destinada als benifets fundats també a l'hospital). Va establir diferents clàusules per a l'administració i funcionament de la institució i es va reservar la facultat de fer construir una tomba dins la capella de l'hospital, amb la intenció de traslladar-hi les despulles de l'oncle, i pensant que també serviria de tomba per a ell i els seus descendents.¹⁰

Una manca de liquiditat atribuïda per Zucchitello a préstecs atorgats per l'oncle i no retornats, va endarrerir l'adjudicació de l'obra tres anys. El 10 de març de 1767 l'obra va ser adjudicada per 11.400 lliures als barcelonins Josep Gaig, mestre

7. Davant Jaume Axandri, notari de Tossa, l'11/4/1764.

8. AMT. Fons Hospital. Documents 94 i 142. En l'inventari de béns que es va fer dels béns de Tomàs Vidal, se li van trobar 4.687 lliures, 5 sous i 7 diners en diner efectiu; 4.450 lliures, 10 sous en vals, i 12.700 lliures invertides en censals. Aquestes tres partides feien una quantitat de 21.837 lliures, 15 sous i 7 diners. Si a aquestes quantitats hi sumem l'encant dels seus béns mobles que es va fer a la plaça del Portal, les fundacions establertes i els llegats estipulats, la seva fortuna era d'un capital de 62.313 lliures, 18 sous i 10 diners.

9. La venda d'Antoni i Maria Massoni Martí es va fer davant Gislè Martorell l'11 de febrer de 1765.

10. L'any 2000 es va obrir la cripta i es va procedir a la neteja, millora i adequació del panteó, moment en el qual es va aprofitar per documentar les restes de les persones allí sepultades: Tomàs Vidal Rey (31/3/1697-5/4/1764), Grau Vidal Ferro (19/12/1722-8/10/1774), Josep Vidal Ferro (22/5/1721-24/11/1794), Joan Vilà Pujals (27/12/1741-12/2/1786), Àngela Moré Esteve, vídua de Grau Vidal Ferro (26/10/1726-23/12/1807), Jaume Vilà Vidal (6/1/1782-21/6/1849), Teresa Vilà Garriga (12/6/1815-7/1/1832), Antònia Garriga Font, muller de Jaume Vilà Vidal (1/7/1779-11/3/1848). [7 fotos panteó a triar]

El panteó sota la capella de l'Hospital.

A la imatge superior una perspectiva de l'escala que hi baixa des del centre de la capella;
a la imatge central veiem la caixa on reposen les restes de Tomàs Vidal;
i a la imatge inferior una mostra de les inscripcions existents.

Fotos: Arxiu Municipal de Tossa

Antic Retaule de Sant Miquel (esquerra) i estat actual (dreta).

Fotos: Arxiu Municipal de Tossa

fuster, Manel Pujó i Domènec Vilaseca, mestres de cases. A l'obra que havia d'estar enllestida en dos anys, s'hi van introduir modificacions que van encarir el cost fins a 12.631, lliures 6 sous i 6 diners. La primera pedra del nou edifici es va col·locar solemnement la tarda del 8 de maig de 1767, però les obres es van allargar més del previst i l'obra no es va finalitzar fins al 14 d'agost de 1773, nou anys més tard de la defunció de Tomàs Vidal.

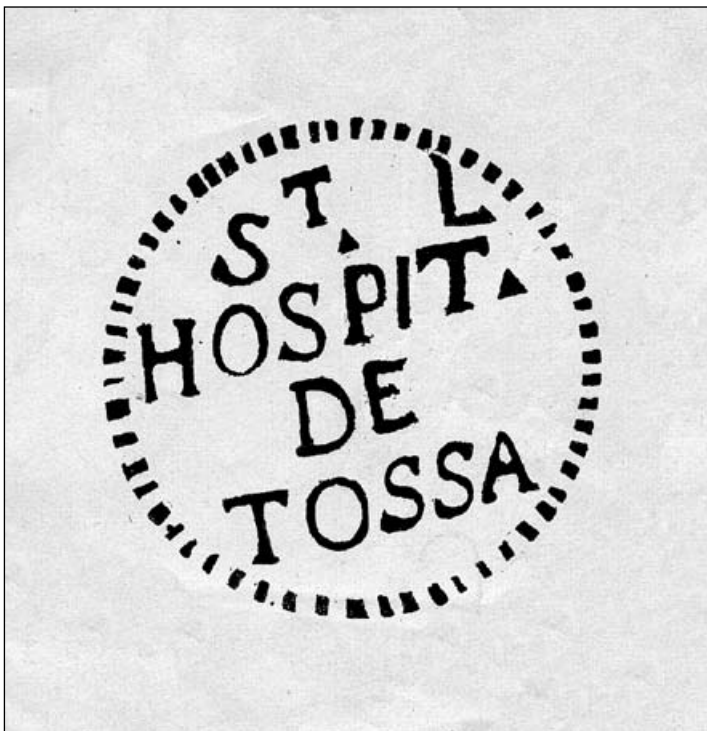
El 17 d'agost de 1772, però, Grau Vidal Ferro va fundar jurídicament l'hospital i va instituir els beneficis de sant Tomàs d'Aquino i de sant Miquel Arcàngel, dotats respectivament amb 5.000 lliures.¹¹ Els detenedors d'aquests beneficis havien d'administrar alternativament l'Hospital. El 29 de setembre de 1773, festivitat de sant Miquel Arcàngel, es va fer la benedicció de la capella del nou hospital i les restes de Tomàs Vidal van ser traslladades en una solemne processó des de l'església parroquial a la tomba de la capella de l'hospital. Tanmateix, el retaule major de l'Hospital no es va acabar de daurar i pintar fins al 25 de juliol de 1781.¹²

El marmessor Grau Vidal Ferro havia complert el somni del seu oncle, però no va poder veure'l realitzat per gaire temps, atès que va morir el 8 d'octubre de 1774, i també va rebre sepultura al panteó familiar.

11. Fundació i institució de beneficis davant Bonaventura Bou Guinart, notari de Girona, el 17/8/1772. Aquell mateix any, el mestre de cases Manel Pujó va signar una època per valor de 9.590 lliures, 12 sous i 5 diners pel pagament «*del asiento de la fábrica del Hospital*». El 1773 en signa dues més, una per valor de 1.809 lliures, 7 sous i 7 diners, i l'altra per valor de 1.231 lliures, 6 sous i 6 diners «*en cumplimiento de dicho asiento y por mejoras en el Hospital*».

12. El daurat i pintat va costar 422 lliures.

La successió en el patronatge de la fundació

Anagrama de l'Hospital de Tossa.

Fotos: Arxiu Municipal de Tossa

El 1774 a la mort de Grau Vidal Ferro, l'administració de la fundació va passar a mans de la seva filla Marianna Vidal Moré (1750-1841), casada amb el comerciant Joan Vilà Pujals (1741-1786). Quan aquesta va morir el 1841, el patronatge va passar a mans del nét, l'hisendat Jaume Vilà Vidal (1782-1849), nomenat batlle de Tossa el 1826, i casat amb Antònia Garriga Font (1779-1848), la qual el 1837 va promoure un expedient per al nomenament d'un curador (administrador) dels béns del seu marit, a causa de la seva propensió i hàbit a la beguda i per la mala direcció i administració dels seus béns en perjudici de si mateix i dels interessos de la família, ja que l'incapacitava per a la seva comesa.

El 1844 el Jutjat de Primera Instància de Santa Coloma de Farners va dictar una providència a favor de Joan Sabater Vilà, nebot de Jaume Vilà i Antònia Garriga (encara vivents), com a administrador dels seus béns i drets. D'altra banda, com que d'aquest matrimoni només en va néixer una filla, Marianna Vidal Moré, i aquesta va morir soltera als 16 anys, abans que els seus pares, els seus drets sobre la fundació van passar a mans d'una seva germana, una altra néta de Grau Vidal Ferro, Maria Àngela Vilà Vidal (1773-1857).

Certament, el 1849, a la mort de Jaume Vilà Vidal, va heretar el dret sobre el patronatge de l'Hospital la seva germana, Maria Àngela Vilà Vidal, que era casada en segones núpcies amb un fabricant de taps calongí establert a Sant Feliu de Guíxols, Amer Vilà Valmaña. El 1850 Maria Àngela Vilà va instituir hereu el seu fill Joan Sabater Vilà (1796-1882), nascut del primer matrimoni d'aquesta amb el notari calongí Ramon Sabater Vidal.

Joan Sabater Vilà, també era notari¹³ i era casat amb la palamosina Llúcia Montaner Tauler. A la mort de la mare va assumir la titularitat dels drets i propietats d'ella, que de fet ja administrava des de 1844 en virtut de l'esmentada providència judicial, a causa de la incapacitat de l'oncle.

El 1882 Joan Sabater Vilar va morir i els seus drets van ser heretats pel seu hereu,¹⁴ Josep Sabater Montaner (1825-1902), també notari, casat amb una altra palamosina, Teresa Galí Llavià, pares d'Elisa Sabater Galí.

Qui eren els Sabater?

Calongins, de pagesos a notaris en els segles XVIII i XIX

Ensopeguem amb un exemple més de l'ascensió social que aconseguiren algunes famílies amb arrels camperoles en aquella Catalunya dels segles XVIII i XIX. Consta que els Sabater foren pagesos, amb masia pròpia a Calonge¹⁵, fins al segle XVII, però en els segles XVIII i XIX aparegueren quatre generacions de notaris Sabater: Antoni, Ramon, Joan i Josep. El segon es casà amb Maria Àngela Vilà, de Tossa, i el seu fill Joan fou, dels Sabater, l'únic notari de Tossa (des de 1828) i després de Palamós (des de 1845). L'últim, Josep, exercí la professió a Calonge (1852-1886) i, poc abans de jubilar-se, a Palamós (1887-1889).

Donada la polèmica incidència que van tenir aquests tercer i quart notaris Sabater, Joan i Josep, sobre l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa, per a ajudar-nos a comprendre la seva perseverant actitud en defensa del patronatge familiar (sense poder compartir-la amb els ulls del segle XXI), recordem tres factors: la seva innegable preparació jurídica, l'ambient polític en què es van moure i el seu rang social reflectit en honors i en el patrimoni que van reunir.

Per Ofici amb capçalera del «Gobierno político de la Provincia de Gerona», de data 14 de desembre de 1847, adreçat a Joan Sabater Vilà, veí de Palamós, «*nombro a V. Alcalde de esa Villa*», per delegació de la reina Isabel II. Joan Sabater exercí l'Alcaldia de Palamós fins al 1850.¹⁶ Fou nomenat «*Caballero de la Real Orden*

13. Tot i ser notari de Calonge, entre 1828 i 1844 també va exercir de notari a Tossa. Tenia un «fer itinerant», com queda palès en el gràfic que acompanya el text.

14. Com a tal l'havia instituit el 1878.

15. Sobre el mas Sabater (avui mas Gil) i la seva senyoria directa, la Pabordia de Juliol de la Catedral de Girona, vegeu Joan MOLLA CALLÍS i Esther LOAISA DALMAU. «Els remences de Calonge». *Estudis del Baix Empordà*, 26 (2007), p. 85 i 86.

16. Reproducció de la seva signatura a la pàgina 61 d'*Administració i Govern de Palamós*, número 7 de la col·lecció Guspieres, per Pere TRIJUEQUE FONALLERAS, Palamós, 2000.

A l'esquerra, l'antic mas Sabater, avui mas Gil, i a la dreta, el modern celler Clos d'Agon, amb projecció internacional dels seus vins.

Foto: Montserrat Molla Comas.

de Isabel la Catòlica», amb data 11 de febrer d'aquell any, per la reina Isabel II, a proposta del capità general de Catalunya, Manuel Gutiérrez de la Concha, marquès del Duero, «*en recompensa de los servicios que ha prestado durante la última campaña para la cumplenta pacificación de Cataluña*», o guerra dels Matiners (aixecaments carlins i republicans, d'oposició a la forma que prenia el sistema polític liberal).

El 20 d'agost de 1850, entre les 8 i 9 de la nit, s'armà cavaller a Joan Sabater Vilà a l'Oratori privat de la casa d'un canonge de la Seu de Girona, intervenint en la cerimònia vuit personalitats. Dues vegades hagué de pagar! Pel títol de cavaller, 1.000 rals, i per la cerimònia d'armar-lo, uns altres 144 rals.

Després del bienni progressista 1854-1856, el seu fill Josep Sabater Montaner el 1857 fou alcalde de Calonge i el 1861, administrador del Duc de Sessa¹⁷ per als béns que conservava a Calonge i a Palamós.

17. En relació a l'Administració del Duc de Sessa a Calonge 1861-1900, a càrrec de Josep Sabater Montaner, vegeu Joan Molla Callís i Esther Loaisa Dalmau. «Reminiscències feudals al Baix Empordà cap al 1907» dins *Estudis del Baix Empordà. Miscel·lània Pere Caner*. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà, 2007, p. 146 i 147.

Els liberals del Partit Moderat eren coneguts a Catalunya com a *madurs*,¹⁸ perquè es presentaven com a síntesi entre allò vell i allò nou, com a manifestació de la maduresa i sensatesa que havia de presidir tot criteri polític. Governaven llavors Espanya i foren, doncs, els qui nomenaren Joan i Josep Sabater, respectivament, alcaldes de Palamós i de Calonge.

Joan Sabater Vilà heretà del seu pare Ramon a Calonge una casa al carrer Pedró¹⁹ i el mas Sabater; la seva dona, Llúcia Montaner, tenia a Palamós casa pròpia al carrer Perill. El seu fill Josep augmentà aquest patrimoni familiar, comprant a Calonge dues cases contigües al carrer Pedró, una casa al carrer Vius, el mas d'en Menjó i altres peces de terra; a Palamós casa al carrer Allada; i a Vall-llobrega també casa i terres. Però en morir el 1902, no s'inventarià cap finca a Tossa.²⁰

Joan Sabater Vilà, notari de Tossa entre 1828 i 1844

A l'Antic Règim, el notariat català va passar per una etapa complexa, caracteritzada per la multiplicitat de notaris, la confusió de competències i les lluites internes entre uns i altres. A més, els notaris es distingien per l'autoritat sota la qual treballaven (reial o senyorial), i la concessió d'escrivanies era considerada com una altra renda jurisdiccional (o del Rei o del senyor feudal), i així podien ésser donades, venudes o establertes en emfiteusi (pagant el notari un cens cada any). I així va ser com Tossa tingué dos notaris en el convuls període 1828-1844.

Un d'ells fou Josep Axandri Esteve (1766-1843). Dels seus protocols²¹ hem examinat el volum 7 (1816-1823), per a conèixer l'inventari de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa que oferim a l'annex. Ho completa un document a part, intern de la fundació, confeccionat l'any 1823, sobre els seus 48 censals (préstecs de l'Hospital a particulars, els interessos dels quals contribuïen a sostenir-lo), gairebé la meitat dels quals concedits a veïns de la mateixa Tossa, però l'altra meitat a residents d'altres poblacions de les actuals comarques de la Selva, el Gironès, el Baix i l'Alt Empordà (distribució geogràfica en el gràfic).

En fullejar aquest manual de 1816-1823 del notari Josep Axandri, hem anotat els títols de les escriptures (sense analitzar-ne continguts), per classificar i comptar els tipus d'escriptures atorgades per particulars, confeccionant així un gràfic (no inclou diverses concessions de l'Ajuntament de Tossa, cadascuna d'elles amb interès històric específic). No sorprèn l'elevat número de 78 poders, explicable per llargues absències dels qui emigraven en aquella època, bàsicament a Amèrica.

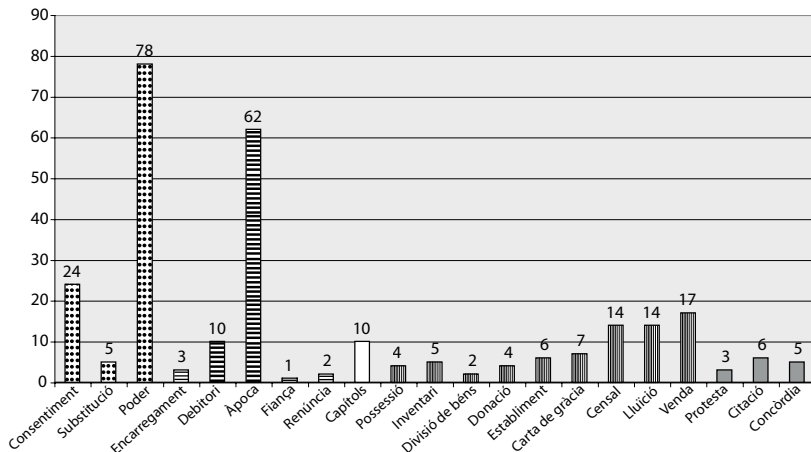
18. Consideraven al poble com a menor d'edat, sense sufragi universal; la xifra d'electors oscil·là entre l'1% i el 4% de la població del país; vegeu Casimir MARTÍ MARTÍ (director 1980-1991 de l'Arxiu Nacional de Catalunya) a *Historia de España*, Tom VIII. Barcelona: Labor, 1990², p. 173-199, capítol sobre les anomenades forces vives.

19. Registre de la Propietat de Palamós, finca número 2051 de Calonge, foli 20 del tom 487. Els índex permeten localitzar les altres cases, masos, peces de terra, censos emfiteútics i crèdits hipotecaris, que constituïren el patrimoni Sabater a Calonge, Palamós i Vall-llobrega.

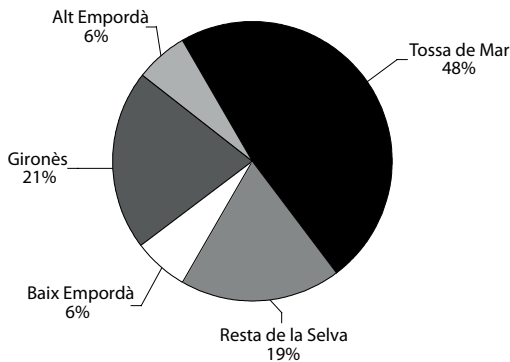
20. Escripura 19 de juny, protocol 1902, atorgada a Calonge per Elisa i Llúcia Sabater Galí davant el notari de Palamós José Bellido Macías, divisió d'herència del seu pare Josep. Arxiu Històric del Baix Empordà (La Bisbal d'Empordà).

21. Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE), Fons notarial, protocols Tossa, Josep Axandri, volum 7.

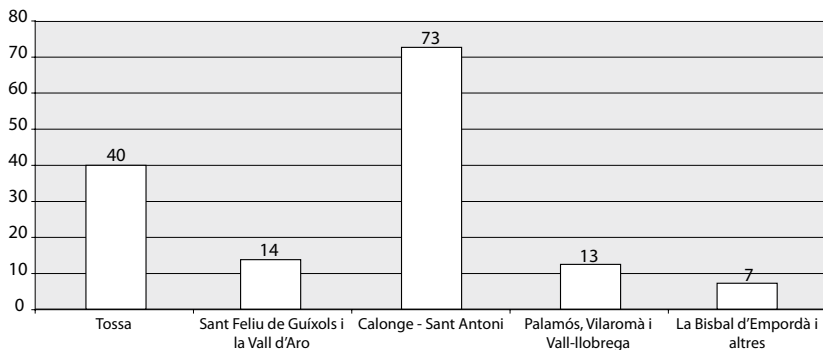

Tipologia escriptures notaria de Tossa 1816-1823. Simplificant, les agrupem així: trama puntejada, decisions personals; trama ratllada horitzontal, món dels diners; trama blanca, família; trama ratllada vertical, finques amb les seves càrregues i transmissions; trama gris, conflictes jurídics.

Censals 1823. Nombre per poblacions: Tossa de Mar 23; Caldes de Malavella 3; Blanes 2; Lloret de Mar 2; Santa Coloma de Farners 1; Vidreres 1; Sant Feliu de Guíxols 2; Pals 1; Llagostera 8; Fornells de la Selva 1; Girona 1; Roses 2; Figueres 1. Percentatges per comarques actuals, a la figura.

Localització geogràfica de les escriptures del notari Joan Sabater Vilar (1828-30).

Dóna com a primera impressió (no hem quantificat cada operació) que hi havia una economia equilibrada, amb major número de préstecs a llarg termini garantits amb finques (cartes de gràcia i censals, 21), que les seves devolucions (lluïcions, 14), mentre que predominaven els pagaments de deutes a curt termini (àpoques, 62) comparant-ho amb els nous crèdits personals (debitoris, 10).

L'altre notari de Tossa fou Joan Sabater Vilà (o Vilar), mitjançant el pagament de 533 rals a la Reial Hisenda, per concessió del rei Ferran VII el 12 de març de 1828, previ expedient amb intervenció de l'Ajuntament.²² Però en la pràctica exercí com a notari itinerant de Tossa,²³ alhora que freqüentava altres poblacions (vegeu el gràfic).

Darrerament Alemanya s'ha escandalitzat per una xarxa acadèmica que venia doctorats. Els aspirants al valorat *Herr Doktor* satisfien fins a deu mil euros, amb un centenar de professors implicats.²⁴ Dos segles després de la crisi i la caiguda de l'Antic Règim, fins i tot en el nostre permissiu país, l'opinió pública criticaria que les places de notari les concedissin a canvi d'un preu, encara que s'ingressés a les arques públiques.

Aquest canvi de mentalitat de la gent és fruit de la reforma del notariat de 1862,²⁵ ja que des de llavors l'Estat liberal va prohibir la venda de tots els oficis de fe pública (com la que donen els notaris en les seves escriptures) i va controlar una especialitzada formació tècnica i jurídica exigida als nous notaris mitjançant oposicions, encara que els anteriors (com els Sabater) pogueren continuar exercint de per vida.

Joan Sabater Vilà va ser, a nivell local, un dels protagonistes de la llarga i gens pacífica transició de l'Antic Règim al nou Estat liberal. Sentint-se besnét de Grau Vidal Ferro per línia materna tossenca, amb mentalitat de qui pagà l'any 1850 perquè l'armessin «caballero», va mantenir un llarg i peculiar litigi «ideològic» (conclòs pel seu fill Josep), que va arribar a establir jurisprudència a l'Espanya de finals del segle XIX, ja que els Sabater reclamaren pel «*don*» (el patronatge hereditari,²⁶ avui diríem direcció de l'Hospital de Pobres) i no pel «*din*» (la titularitat de l'imoble era ja de la fundació), enfront de l'Ajuntament de Tossa, que pretenia un «servei públic», utilitzant la terminologia actual. Anem a continuació per parts.

La irrupció del nou Estat liberal

La societat europea del segon quart del segle XIX va patir una de les grans transformacions històriques viscudes fins al moment. L'expansió napoleònica per la via de la imposició i de les armes va fracassar, però la seva aventura va permetre

22. AMT, Fons Hospital, Document 6.

23. AHG, Fons notarial, protocols de Tossa, Joan Sabater, manual de 1828 a 1832.

24. «Herr Doktors (de pago)». *La Vanguardia*, 26 d'agost de 2009, pàgina 6.

25. *Nuevo Diccionario de Legislación Aranzadi*, tom XVII, Pamplona, 1977, referència 22306: Llei 28 maig 1862. Constitució del Notariat (text íntegre amb anotacions).

26. Registrat en virtut de la Reial Ordre de 18 de gener de 1860, foli 23 del llibre 32 general d'obligacions, Comptadoria d'Hipoteques de Girona (Arxiu Històric de Girona).

escampar i sembrar la llavor d'allò que havia de caracteritzar la resta del segle: la implantació de les polítiques liberals i la creació dels estats-nació europeus. L'esdevenir polític de l'Espanya decimonònica està marcat per l'estira i arronsa dels poders constituïts en relació a la implementació de les mesures liberals. El diferent sostre de liberalisme entès per cadascú, determinava la successió d'allò que popularment en diuen «arrencades de cavall i parades de burro», en el sentit que tot sovint a mesures molt radicals en seguien d'altres de moderades que frenaven o revertien situacions anteriors. Enmig d'aquest combat ideològic l'Hospital de Tossa va ser una víctima més de la disbauxa política, i de rebot jurídica, que caracteritza el devenir històric del nostre país en aquells anys.

L'Hospital de Sant Miquel, mà morta?

Mans mortes era el nom genèric amb el qual en els segles XVIII i XIX es qualificava a aquelles propietats immobles que eren inalienables segons el Dret llavors vigent. Simplificant, els titulars d'aquelles finques havien de conservar-les, i les podien millorar i utilitzar per a usos predeterminats en cada cas, o bé explotar-les directament per aconseguir rendiments, o també cedir el seu ús a altres persones per cobrar rendes; però sempre destinant allò obtingut a finalitats concretes ja preestablertes, sense que poguessin vendre el seu patrimoni així vinculat. En aquella època, aquest era el cas, per exemple, de bona part dels béns del clergat (Església catòlica), i els dels municipis, en el patrimoni dels quals des de 1855 es distingeixen, d'una banda, els béns propis (no aprofitats en comú pels veïns) i, de l'altra, els béns comuns, o sigui aquelles terres, aigües, boscos i pastura per al bestiar, que sí aprofitaven en comú els veïns del lloc.

Convé puntualitzar que el mateix nom d'*Hospital de Pobres de la Vila de Tossa* caldria aplicar-lo a dos conceptes jurídics diferents: en primer lloc, a una fundació privada amb personalitat pròpia, regida per un patronat i erigida en compliment del testament de 1764 de Tomàs Vidal Rey; i, en segon lloc, a l'edifici de l'hospital, inaugurat el 1773, propietat de la fundació privada (no foren amos els seus hereters, que la regiren com a patrons), vinculat a la citada funció benèfica. Es tractava, doncs, d'una mà morta.

En el segle XVIII les mans mortes foren criticades a Espanya, tant per la seva excessiva extensió en el món rural, com generalment per una baixa productivitat agrària, i eren vistes com un obstacle per al progrés agrícola, per això durant el segle XIX es procedí per fases a la seva abolició, encara que no fou total. Això, recordem-ho sintèticament, consistí en l'apropiació i venda forçosa per part de l'Estat de béns del clergat (desamortització eclesiàstica),²⁷ de béns propis dels ajuntaments i també del mateix Estat (desamortització civil).²⁸

27. El 19 d'agost de 1845 es van suprimir i extingir els beneficis.

28. *Nuevo Diccionario de Legislación Aranzadi*, tom VII, Pamplona, 1976, referència 8833: Llei 1 maig 1855. Desamortització civil i eclesiàstica (text íntegre amb anotacions).

Per a aproximar-nos a l'entrellat legal dels llargs 40 anys (1855-1895) durant els quals la família Sabater reclama el patronat de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa (no pas la propietat de la finca), tot oposant-se l'Ajuntament, oferim aquest quadre:

Període	Clero	Beneficència	Ajuntaments	Estat i altres
1836-1844	3547	0	0	0
1855-1867	1577	628	2158	554
Total 1836-1867	5124	628	2158	554
Percentatges	60,54%	7,42%	25,50%	6,54%

Valor dels béns desamortitzats a Espanya durant els anys 1836-1867 (en milions de rals).

Font: GABRIEL TORTELLA CASARES i elaboració pròpia.

Vegeu la pàgina 34 del tom VIII del llibre *Historia de España*. Barcelona: Labor, 1990².

Per regla general, a partir de 1849,²⁹ els establiments de beneficència havien de ser públics. Per a comprendre l'actitud de l'Ajuntament, només cal una mirada al quadre, que reflecteix un país des de 1855 en ple procés de desamortització civil, inclòs el ram de la beneficència³⁰. Probablement pocs intuïren que Tossa de Mar i el seu Hospital de Pobres arribarien a ser una excepció.

Encara que la desamortització del segle XIX és abordada per qualsevol manual d'història d'Espanya, rarament es refereixen a les variants socials i jurídiques que tingué en el concret tema de beneficència (només un 7,42% del que va recaptar Hisenda), limitant els seus comentaris a les tres restants procedències de béns desamortitzats. Per això, en el següent epígraf es resumeix la legislació sobre els establiments de beneficència i la seva evolució, amb la incidència que tingué en el patronat de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa.

Béns de fundacions privades benèfiques, desamortitzats?

Sabem que la beneficència és sempre gratuïta per als indigents, que són els seus destinataris, però aquesta pobresa no ha de ser imputable al mateix necessitat i, per part d'aquest, és voluntari acollir-se o no a la beneficència, ja que té una finalitat assistencial i no pas policíaca.

Els béns de la beneficència foren afectats per les lleis desamortitzadores i cal precisar l'abast d'aquestes lleis del segle XIX, ja que en veritat és un punt en el qual es va produir certa confusió, un exemple del qual és el cas de l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa.

29. *Nuevo Diccionario de Legislación Aranzadi*, tom III, Pamplona, 1976, referència 3294: Llei 20 juny 1849. Llei General de Beneficència (text íntegre amb anotacions).

30. Només un exemple: l'Hospital de Santa Caterina de Girona, per una Reial Ordre de 14 de Setembre de 1855, va passar a dependre de la Diputació de Girona.

Encara que, com hem dit, des de 1849 els establiments de beneficència en principi havien de ser públics, l'Estat liberal de la segona meitat del s. XIX no monopolitzà tota la beneficència. La Llei de l'1 de maig de 1855 exceptuà de la desamortització els edificis que en tal data ocupaven els establiments de beneficència particular, l'activitat dels quals prosseguí, costejada principalment amb fons propis; restant confiada la seva direcció i administració a un patronat designat pel fundador del mateix establiment; això sí, controlat per l'Estat a través de les juntes provincials de beneficència.

Apliquem aquesta normativa a l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa per parts: la seva desamortització, i després el caràcter públic o privat de l'Establiment de Beneficència.

Malgrat pertànyer a una mà morta, l'edifici quedà exceptuat de la desamortització civil, i no fou apropiat ni vengut per l'Estat, ja que l'1 de maig de 1855 continuava servint com a Hospital.

L'1 de maig de 1855 es va dictar una llei desamortitzadora que va afectar els beneficis i patronatges de l'Hospital. Però, segons el que establia una Instrucció de 31 de maig de 1855, els hereus de Tomàs Vidal van sol·licitar a la Junta de Béns Nacionals de Girona, la instrucció d'un expedient per declarar que els béns i rendes que constituïen el patrimoni de l'Hospital de Tossa no estaven subjectes a la venda decretada per dita llei, en no ser un establiment públic de beneficència, sinó un establiment de caràcter particular, sense perjudici dels drets del patró, expressa i terminantment instituït pel fundador, uns drets que s'al·legava venien consignats en l'escriptura de fundació que anava unida a l'expedient.³¹ Tanmateix, la Junta de Bienes Nacionales va traspasar l'expedient a la Junta Provincial de Beneficència «*previniendo a la Junta Municipal del ramo de dicha villa que se apodera de del Hospital y de su administración, mandando a su actual administrador que rinda cuentas a aquella Junta*». És en virtut d'això, que apareix el patronat municipal integrat per l'alcalde, el rector, el metge i tres contribuents.

El caràcter privat de l'Hospital, per què no fou respectat a Tossa?

Paral·lelament, una Reial Ordre de 23 de gener de 1857³² va declarar municipal l'Hospital, a la qual cosa, el 1858 Joan Sabater Vilar va interposar un recurs reclamant per a ell i els seus el patronat de l'Hospital.

D'altra banda, un decret de 1868 va suprimir les juntes municipals de beneficència, amb la qual cosa l'Ajuntament de Tossa va passar a actuar directament com a patró, i administrador de l'Hospital. El plenari del 6 de maig de 1877

31. Sabem que entre 1855 i 1856 Pere Moré Moré (membre de la nissaga dels comerciants Moré Parot), apoderat d'Àngela Vilà, va presentar a la Junta de Venta de Bienes Nacionales de Girona justificants de que l'hospital era de caràcter particular, tot dient que «*si las rentas de aquel hospital son de institución particular no deben ponerse en relación de los bienes sujetos a desamortización, debiendo empero el patrono justificarlo por medio de documentos, de lo contrario le pasaría perjuicio*». AMT. Fons Hospital. Document 18.

32. En altres documents remet a una Reial Ordre de 23 de febrer de 1859.

manifestava «la conveniencia de que se hiciera saber al público que el Santo Hospital de esta Villa seguiría como ha venido haciendo hasta hoy, proporcionando a los enfermos pobres de solemnidad, que reúnan las condiciones que marcan los estatutos de aquel asilo, los auxilios y cuidados que su inteligencia y falta de salud exigen, haciendo esta declaración al objeto de desvanecer las voces que sin duda con siniestra intención se han hecho propagar por esta población, de que dicho establecimiento no podría de hoy en adelante, admitir a ningún enfermo pobre, por falta de recursos».

En el marc del nou Estat liberal, la llarga polèmica entre l'Ajuntament de Tossa i els Sabater (hereus del fundador Tomàs Vidal Rey), sobre a qui corresponia la direcció i administració de l'Hospital de Pobres, va anar al compàs de l'evolució tant de l'opinió científica dels autors d'obres jurídiques, com de la doctrina dels Tribunals de Justícia.

En opinió de prestigiosos tractadistes de Dret,³³ les lleis desamortitzadores quedaren derogades per l'article 38 del Codi Civil de 1889: «Las personas jurídicas pueden adquirir y poseer bienes de todas clases...» Encara que quasi tots els béns de les mans mortes estaven ja desamortitzats i venuts a particulars, els pocs que quedaren exceptuats i tots els que adquirissin des de 1889, podien conservar-los. Per cert, aquesta evolució legislativa no va concloure fins al 1978, amb la inclusió dins l'actual Constitució espanyola de l'article 34, relatiu al dret a constituir fundacions privades per finalitats d'interès general.

Encara que des de 1889 es produïren decisions administratives i judicials d'un i altre signe, sembla indiscutible un canvi de tendència en la jurisprudència del Tribunal Suprem (Madrid), que va evolucionar en el sentit contrari a l'esperit de les lleis desamortitzadores anteriors. Tal vegada contribuï a això la instal·lació, l'any 1888, del Tribunal Contenciós-administratiu (per a dirimir reclamacions de particulars contra decisions de les Administracions Públiques), inspirat en el sistema mixt alemany, en allò que el professor Vicente Santamaría de Paredes qualificà de *sistema harmònic*, ja que segons ell, en agrupar-se els jutges i administradors en un mateix Tribunal, s'atenien les exigències del poder judicial i les peculiaritats de cada actuació administrativa (que s'havien de confirmar o revocar).

Segons la normativa de l'últim quart de segle XIX, quan sorgien dubtes sobre el caràcter públic o particular d'una fundació benèfica, s'havia d'instruir un expedient administratiu per a la seva «clasificación», en el qual havia de constar l'objecte d'aquella fundació, amb els seus béns, valors i càrregues, així com els seus fundadors i les persones que exercien el seu patronat i administració. Era tràmit indispensable l'audiència dels representants de la fundació i dels interessats en els seus beneficis.

33. José María MANRESA NAVARRO (1818-1905) fou magistrat del Tribunal Suprem i cocal de la Comissió general de Codificació; vegeu *Comentarios al Código Civil Español*, tom I, Madrid, 1890, pàgines 188 a 192 sobre l'article 38. Vicente SANTAMARIA PAREDES (1853-1924) fou catedràtic de Dret polític i administratiu de les Universitats de València i Madrid, diputat pel partit liberal, després senador, i ministre d'Instrucció Pública; vegeu *Curso de Derecho Administrativo*, Madrid, 1903⁶, capítol X, de la Beneficència particular, pàgines 394 a 406. Les dues obres consultables a la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Girona.

Doncs bé, instruït expedient en virtut d'una reclamació de diversos veïns de Tossa (no pas del seu Ajuntament), la Junta provincial de Beneficència de Girona ho elevà al Ministeri de la Governació (Madrid), el qual per Reial Ordre de 18 de gener de 1884, va declarar que l'Hospital fundat per Grau Vidal Ferro a la Vila de Tossa l'any 1765 s'havia de classificar com a establiment benèfic de caràcter públic.³⁴

Però, contra la dita Reial Ordre, presentà demanda contenciosa Josep Sabater Montaner (successor de Grau Vidal Ferro, nebot i executor del testament de Tomàs Vidal Rey). Seguit el plet pels seus tràmits, el Tribunal Contenciós-administratiu dictà Sentència el 27 de juny de 1891;³⁵ la qual considerà que per a classificar correctament un establiment benèfic, havia d'atenir-se davant de tot a les clàusules de la institució, i només pel seu examen podia determinar-se si es tractava d'un establiment particular. Analitzades les escriptures de 1765 en què es fundava l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa, va estimar que el patronat corresponia al successor de Grau Vidal Ferro, ja que tenia facultat per a nomenar administrador de l'Hospital quan no residia a Tossa o fos menor de 25 anys, la qual cosa demostrava que la voluntat del fundador era que el patronatge de l'establiment residís en el si de la seva família. Aquesta decisió revocà la Reial Ordre del Ministeri de la Governació de 18 de gener de 1884 i declarà que l'Hospital per a pobres malalts fundat a Tossa per Grau Vidal Ferro era de naturalesa particular.

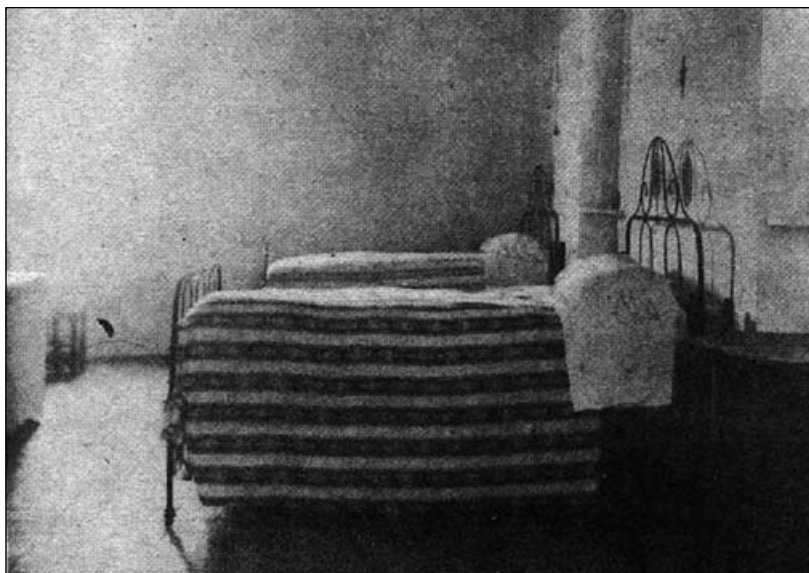
Aquesta sentència que resolía favorablement el litigi començat l'any 1858 per Joan Sabater Vilar, com a legítim administrador de l'Hospital de Pobres de la Vila, dirimia un llarg, peculiar i a voltes difícil plet «ideològic» que va arribar a establir jurisprudència a l'Espanya de finals del segle XIX.

A la sentència, tanmateix, l'Ajuntament responia fent-se l'orni. Per les actes de plens municipals sabem que el 1893 una carta del governador civil instava l'alcalde a fer entrega a Josep Sabater Montaner de l'Hospital de Pobres de la Vila, en tant que patró, per ser ferma la sentència del Tribunal Contenciós Administratiu de 1891. En compliment de l'ordre de la Junta Provincial de Beneficència de 20 de setembre de 1893 l'Ajuntament es va veure obligat a donar possessió de l'Hospital a Josep Sabater. Tanmateix les reticències i desconfiances municipals van continuar. El 1894 l'Ajuntament demanava assessorament legal abans de desprendre's de tots els drets inherents al càrrec d'administrador de l'Hospital. El governador civil va aconsellar l'Ajuntament que s'adreçés a la Junta Provincial de Beneficència per tal que aquesta institució dictaminés les atribucions que corresponien a l'Ajuntament en relació a l'administració de l'Hospital de Pobres de la Vila. Paral·lelament, Josep Sabater va adreçar una carta a l'Ajuntament reclamant els

34. El 1883 Josep Sabater Montaner havia comparegut davant la Junta Provincial de Beneficència, en resposta a la crida efectuada per a la presentació d'hereus de Tomàs Vidal Rey, amb la documentació acreditativa que el justificava com a obtentor del Patronat de l'Hospital.

35. «Jurisprudència Administrativa», col·lecció de les resolucions definitives dictades pel Tribunal Contenciós-administratiu, publicada per la *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, tom 44, part quarta, tom 4t, Madrid, 1894, referència 223, pàgines 324 i 325. Volum consultat a la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Girona.

Una imatge dels llits de l'Hospital.

Foto: Arxiu Municipal de Tossa

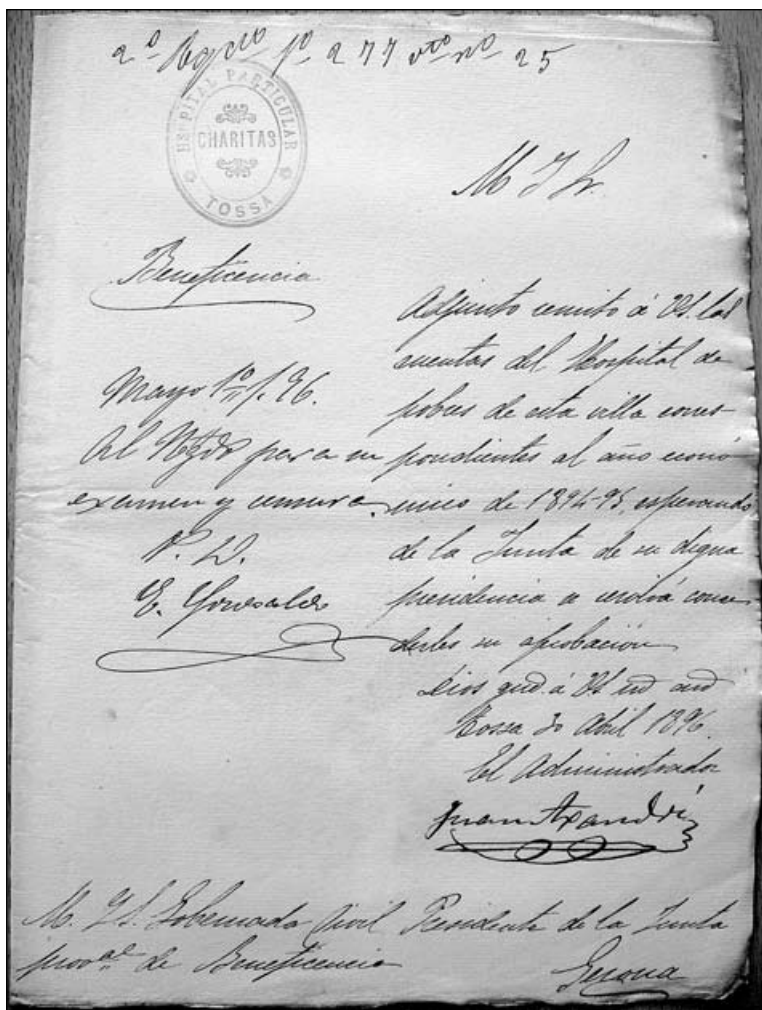
diners i les làmines pertanyents a l'Hospital que aquest tenia dipositades al Banc de Barcelona. L'Ajuntament, resistint-s'hi, va respondre que estava pendent del dictamen de la Junta Provincial de Beneficència.

El 1895 el governador civil va ordenar l'Ajuntament entregar a Josep Sabater, a través del seu apoderat, Joan Axandri Font,³⁶ les làmines i el diner en metàl·lic existent de l'Hospital de Pobres. Després d'aquest llarg estira i arronsa, l'Ajuntament va acabar per acatar-ho, no sense deixar de fer una declaració d'intencions relativa a l'atenció sanitària. Finalment, el 9 de març de 1895 va acordar fer entrega de tot plegat a Josep Sabater Montaner, posant fi a un llarg viacrucis legal de prop de quaranta anys!

Tot apunta que si fins l'execució el 1895 d'aquesta inapel·lable sentència no fou respectat el caràcter privat de l'Hospital de Pobres de la Vila, a la Tossa d'aquella segona meitat del segle XIX, fou per un sentiment social i una voluntat de l'Ajuntament de prestar aquest servei benèfic, quan encara no tenia atribucions per a municipalitzar-lo, una competència que no s'aconseguí fins l'Estatut municipal de 1924.³⁷

36. Fill del notari tossenc Jaume Axandri Moré, i nét d'un altre notari Josep Axandri Esteve, del qual hem analitzat els protocols de 1816 a 1823.

37. *Estatuto Municipal*, Decret-Llei de 8 de març de 1924, anotat per la redacció de la *Revista de los Tribunales*, precedit d'un pròleg de José Calvo Sotelo, Góngora, Madrid, 1930; vegeu entre les competències municipals de l'article 150, la municipalització de serveis (punt 6) i establiments benèfics, com els hospitals (punt 15).

Carta de 1896 amb el curiós anagrama de "Charitas".
Fons de la Junta Provincial de Beneficència (AHG).

L'arribada de les monges per evitar la fallida

Ja el 17 de gener de 1825 tenim un document que ens documenta l'intent del doctor Ignasi Roure i del cirurgià Rafel Joana de passar a cobrar 12 lliures l'any a 25.³⁸ Enmig d'aquestes disputes relatives al patronatge de l'Hospital, amb el pas dels anys la situació econòmica i la gestió de l'establiment s'havien deteriorat notablement, el seu manteniment es feia cada dia més precari i l'Ajuntament no sabia com fer-hi front. El 22 de març de 1879 l'alcalde va proposar que vingues-

38. AMT. Fons Hospital. Document 89.

sin unes Germanes de la Caritat per atendre millor les necessitats dels malalts. És per això que el 23 d'abril de 1879 l'industrial taper Bonaventura Montaner Reixach va ser comissionat com a primer tinent d'alcalde per anar a Barcelona i proposar a la superiora general de les Germanes de la Caritat de la Presentació de la Santíssima Verge (Germanes Dominiques franceses) les condicions per a la tinença de l'Hospital de Pobres de la Vila. La resposta a la proposta municipal va ser negativa, tot i que per part de la congregació va haver-hi una contraproposta que contemplava la compaginació del tradicional servei d'atenció sanitària amb l'educatiu. Aquesta nova proposta va ser acceptada unànimement pel plenari.

El 18 d'octubre de 1881, després de diverses polèmiques, es va signar un contracte entre l'Ajuntament i la superiora general de les Germanes de la Presentació, on s'establia expressament una clàusula segons la qual «*las hermanas podrán continuar instaladas en el establecimiento Hospital de la presente villa en número de cuatro, debiendo una de ellas asumir el cargo de enfermera gratuitamente, tanto en época ordinaria como extraordinaria*». ³⁹ Sor Dénise en va ser la superiora fins a principis de 1887, quan va ser substituïda per Sor Marie Marguerite. Mentrestant, les tensions entorn de l'administració havien anat en augment, i és en aquest context que cal situar l'anunci de trasllat que l'octubre d'aquell mateix any van fer les monges, motivat per l'hostilitat d'alguns regidors de l'Ajuntament. El 1888 l'Ajuntament va portar a terme gestions per tal que unes altres monges de la Caritat s'instal·lessin a l'Hospital de Pobres de la Vila per delegació de la Junta Provincial de Beneficència.

La tardor de 1892 la situació va esdevenir crítica. La manca de fons va portar l'Ajuntament a discutir les possibilitats que calia implementar per tal d'evitar el tancament de l'Hospital de Pobres de la Vila, a causa de la manca de fons. L'opció final va ser la retallada dels sous dels treballadors a la meitat, tota una mesura d'austeritat en temps de crisi!

L'estada a Tossa de la Congregació de les Germanes de la Caritat Dominiques Terciàries de l'Anunciata s'inicia el 13 de maig de 1888 i finalitza el 3 d'agost de 1903. ⁴⁰ La priora fundadora va ser sor Natividad Betriu Palau, natural de Puigvert d'Agramunt (Lleida), i sabem que el 1896 a Tossa hi va morir la superiora sor Visitació Brufau Esteve, natural de Guissona (Lleida), que va ser substituïda en el càrrec per Rosa Bellvé Mañá, que hi va romandre fins 1898, any en el qual també va ser rellevada.

Els problemes financers de la institució s'anaven trampejant amb aportacions caritatives, i amb alguna deixa, com la de Pau Boada Boada, el qual a la seva mort, el 1915, va llegar a l'Hospital de Pobres de Tossa 100 obligacions dels Ferrocarrils

39. Agraïm la col·laboració de la germana Maria Escayola Coris, que ens ha facilitat nombrosa documentació de l'Arxiu de la Congregació.

40. Aquesta congregació va ser fundada a Vic el 1856 pel P. Francesc Coll Guitart (dominic). Agraïm la col·laboració de la Gna. Josefa Conde que el setembre de 2003, a través de la Gna. Maria Escayola Coris, ens va fer arribar àmplia informació sobre l'estada d'aquesta congregació a Tossa.

de França i la meitat d'una casa a Barcelona, per tal que amb la venda d'aquests béns s'aconseguissin uns diners per al seu funcionament.⁴¹

I mentrestant... l'administració s'allunya més de Tossa

El febrer de 1902, a la mort del vell notari Sabater, hereta el patronatge de l'hospital la seva filla Elisa Sabater Galí (1866-1934), casada amb el metge calongí Artur Ponsjoan Roure. La família, tanmateix, residia a Barcelona, la qual cosa afegida a la seva condició de dona i a la professió del seu marit allunyada de les lleis i de l'administració dels patrimonis, van convertir l'administració de l'hospital en una càrrega que altra cosa. Per això, ben aviat, el 19 de juliol 1902, Elisa Sabater va delegar el patronatge en algú que hi estigués més vinculat, i va nomenar administrador dels béns de l'Hospital el propietari Joan Axandri Font, el qual va morir el 1903. El 7 de maig de 1904 va fer el mateix amb Pere Coris Rissech, industrial taper i propietari, membre d'una de les nissagues més destacades de la vila.

D'altra banda, a finals de 1903, a petició del bisbe de Girona, retornen a Tossa les monges de la Congregació de les Dominiques, amb Sor Marie Saint Clément com a superiora. La Congregació arriba formalment per realitzar tasques únicament educatives. L'1 de març de 1905 Pere Coris Rissech, com administrador de l'Hospital de Tossa, va signar un contracte amb la superiora general de les Germanes de la Caritat Dominiques de la Presentació de la Santíssima Verge de Tours.⁴²

El 1908 va morir la superiora sor Marie Saint Clément⁴³ i la substitueix sor Marie Saint Jérôme, que s'hi estarà fins al 1914, quan és substituïda per sor Marie Hedwige.

L'equilibri en la dualitat de l'atenció sanitària fundacional i l'educativa sobrevinguda, serà una qüestió recurrent durant dècades, tal com anirem comentant. El plenari del 12 de juny de 1910 va donar compte de les gestions realitzades pel regidor Pere Coris amb l'administrador de l'Hospital de Pobres, de les quals se'n van desprendre uns acords: l'Hospital acolliria els pobres forasters o transeünts per evitar que quedessin desatesos i l'Ajuntament abonaria 2 pessetes diàries, a la vegada que s'adoptava el compromís de separar correctament els malalts contagiosos de les alumnes que anaven a l'escola.

L'esclat de la Primera Guerra Mundial va tenir per a l'economia tossenca un fatal desenllaç, ja que tot i la neutralitat oficial espanyola en el conflicte, els esdeveniments a Europa van suposar el tancament de les fronteres per a la col·locació dels taps de suro, especialment als mercats alemanys i austríacs, la qual cosa va suposar un considerable augment dels estocs. La impossibilitat de col·locar el producte va escanyar les finances dels industrials tapers que basaven

41. L'administració d'aquest llegat també va tenir els seus ets i uts particulars, i de fet l'immoble barceloní no va ser venut fins el 1946, i encara llavors els diners no van arribar a Tossa.

42. Arxiu de la Congregació. Document facilitat per la Gna. Maria Escayola Coris.

43. El seu nom era Catherine Astaneyras Vesseyre, nascuda a Sainte Florine el 1857.

Elisa Sabater Galí amb els seus quatre fills: Otlíia, Albert, que fou l'últim Patró, Ildefons i Artur Ponjoan Sabater.

Fotografia de l'àlbum de Josep Maria Vilaseca Sabater, metge, nét del Patró Josep Sabater Montaner.

Casa número 1 de la plaça Major de Calonge, on estiujejava des de 1902 n'Elisa Sabater, patrona de la fundació de l'Hospital de Pobres de Tossa.

en el crèdit bona part del seu negoci, i aquest fet va provocar un col·lapse econòmic que va acabar amb la fallida de bona part de les empreses i un augment extraordinari de l'atur.

Les tensions socials de tot tipus es van disparar en aquells anys de crisi i dificultats, les acusacions de malversació de fons entre les parts igual que ja havia passat el 1903, la competència entre l'escola pública i el col·legi, i el problema derivat de l'assistència sanitària, van acabar provocant, l'octubre de 1918, el tancament del Col·legi de les Germanes de la Presentació a l'Hospital de la Vila, malgrat 422 signatures de suport rebudes.⁴⁴ L'Ajuntament va donar suport als pares que van intentar impedir-ne el tancament i va adoptar el compromís de buscar una altra congregació que se'n fes càrrec en cas que el tancament s'acabés materialitzant.

Tanmateix, les gestions per trobar personal sanitari s'anaven demorant en el temps, la qual cosa abocava al tancament de l'Hospital. Pel gener de 1919 Francesc de Paula Aromir Badosa va amenaçar de denunciar el fet a altres instàncies si la situació es perllongava més en el temps. Al març el bisbe de Girona va anunciar que arribarien unes monges de la Caritat de Madrid per fer-se'n càrrec. Tanmateix, l'escola particular de nenes romandrà tancada durant tot 1919, fins l'arribada a finals d'any de les monges Carmelites.⁴⁵

El plenari del 30 de juliol de 1920, a instància del regidor Marcelino Girbal Puig, va demanar responsabilitats als administradors i patró de l'Hospital en relació al rumor que circulava sobre la malversació de fons i la desatenció de malalts, als quals es negava l'ingrés. En relació amb aquest fet l'Ajuntament va proposar que l'administrador de les rendes de l'Hospital no fos el patró, sinó una junta o patronat. S'inicia una llarga disputa sobre l'administració dels fons. El 1921 diversos representants municipals es van entrevistar amb el governador civil per tractar sobre l'administració de l'Hospital. Paral·lelament, a Tossa una manifestació popular encapçalada per Eduard Prats protestava contra l'actitud dels administradors de l'Hospital de Pobres de la Vila. Les conclusions de la manifestació van ser adoptades com a pròpies per l'Ajuntament, sense que això significués en cap moment una crítica a les monges que hi havia, la tasca de les quals era valorada molt positivament. A finals d'any l'Ajuntament va crear una comissió d'investigació per aclarir la qüestió de l'Hospital. Els rumors sobre la mala administració de l'Hospital de Pobres de la Vila van rebrotar el 1923, amb acusacions de no assistir bé els malalts i desplaçar-los a l'Hospital Provincial. L'Ajuntament va elevar una instància als governadors civil i militar, denunciant els abusos i demanant una revisió dels comptes de l'Hospital de Pobres. El governador va obligar el patró a presentar els comptes a l'autoritat eclesiàstica perquè fossin inspeccionats. L'Ajuntament, segurament enfortit per l'anteriorment al·ludit Estatut municipal, el 1924 va sol·licitar als administradors de l'Hospital que exposessin públicament els comptes de la institució.

44. Document signat a Tossa el 28 de Setembre de 1918 per l'alcalde, plenari i veïns, adreçat a la mare general de les Germanes de la Presentació de la Santíssima Verge de Tours (Arxiu de la Congregació).

45. Pertanyien a la Congregació de Germanes Terciàries Regulars de Nostra Senyora del Carme.

Mentrestant, del funcionament ordinari de l'Hospital, que permetria aprofundir en anàlisis socials de la població de l'època, en sabem ben poca cosa. Assenyalem la referència donada pel doctor Ignasi Melé⁴⁶ que entre 1903 i 1928 van ser-hi atesos 101 malalts.

La mort d'Elisa Sabater el 1934 i el posterior esclat de la Guerra Civil, com en tants altres aspectes de la societat al nostre país, va contribuir a marcar un tall respecte als vells costums. Tot i que el 5 de juliol de 1935 la Junta Provincial de Beneficència va nomenar patró de la fundació el metge Albert Ponsjoan Sabater, com a legítim hereu que era del seu fundador, la influència de la família en el dia a dia de la institució va decaure gradualment.⁴⁷ L'esclat de la Guerra Civil el 1936 va suposar un tall de greus conseqüències. Amb la persecució religiosa que es va desbocar i que els poders establerts no van saber i/o voler controlar, les monges es van veure obligades a saltar la tàpia del darrere per salvar la vida i l'edifici va ser confiscat i convertit en escola pública mixta, amb la qual cosa desaparegué definitivament el caràcter sanitari que havia tingut en els seus orígens.

És presumible pensar que la volatilització dels fons que gestionaven l'administració de patrimoniis d'aquestes característiques durant el conflicte bèl·lic i la dura postguerra van contribuir a fer que els hereus de Tomàs Vidal menystinguessin els seus drets, a la vegada que hom suposava que eren més costosos del que en si mateixos podien reportar. També cal tenir molt en compte l'hegemonia que la jerarquia eclesiàstica va prendre en aquells anys, situació que va contribuir a convertir el rector de la parròquia en el factòtum de la institució.

Ja el 1942 Albert Ponsjoan va renunciar a l'administració de l'Hospital en favor del rector, gràcies a la intermediació del qual, el 1944, va establir-se a Tossa la Congregació Salesiana, que va jugar un paper molt important en l'ensenyament femení a la vila durant trenta anys.⁴⁸ Així mateix, el 28 de maig de 1953 Albert Ponsjoan Sabater va adreçar al director general de Beneficència i Obres Socials un escrit de renúncia al patronatge total o accidental de l'Hospital de Tossa, tot al·legant que «*desde hace muchos años reside en Barcelona permanentemente, no pudiendo preocuparse por lo tanto con la diligencia que desearía del Hospital, y teniendo en cuenta otras razones que no son del caso exponer, no le interesa continuar como Patrono del referido Hospital, aunque sea accidentalmente, renunciando a favor de la Junta Provincial de Beneficencia de Gerona*»;⁴⁹ si bé no va arribar en vida (va morir el 1967) a ser substituït per ningú. El 9 de febrer de 1956 la Junta Provincial de Beneficència va nomenar «*con carácter accidental y en virtud de las funciones*

46. Ignasi MELÉ. *Op. Cit.*, p. 18.

47. Sabem que Albert Ponsjoan Sabater, metge de professió, sempre va tenir gran voluntat d'implicació en tots els afers relatius a l'Hospital, tanmateix les circumstàncies històriques que li va tocar viure i qüestions locals totalment alienes a la seva voluntat el van acabar allunyant de la presa de decisions.

48. El seu pas per Tossa va ser altament valorat per la societat d'aleshores i recordat encara avui, i la seva petjada entre les exalumnes un fet diferencial. Més de trenta anys després de la seva marxa de Tossa les antigues alumnes es reuneixen anualment i organitzen sortides per visitar algunes de les monges octogenàries i nonagenàries que van passar per Tossa. L'estiu de 2009 ha estat molt sentida la defunció de sor Isabel Manzano (Palma de Mallorca, 1911 – Saragossa, 2009), que va romandre a Tossa entre 1953 i 1973.

49. AHG. Fons de la Junta Provincial de Beneficència. Sig. 172. Hospital 1869-1956.

L'estat de l'edifici a principis del 1970 quan era escola.

Foto: Arxiu Municipal de Tossa

delegadas a esta Junta por el Patrono de la Fundación» administrador de la Fundació de l'Hospital de Pobres de Tossa el nou rector de la parròquia de Sant Vicenç, mossèn Gumersind Palahí Blanch, el qual durant la seva llarga estada a Tossa va exercir un paper molt important en la institució.

El curs escolar 1971-1972 va ser el darrer que van fer les monges salesianes a Tossa. La nova llei d'ensenyament,⁵⁰ que establia l'obligatorietat de la titulació universitària per a l'exercici de la professió, va fer que moltes monges no poguessin continuar desenvolupant la seva feina i moltes escoles religioses de petits pobles es van veure abocades al tancament i a reagrupar cada congregació els seus efectius disponibles. Aquesta qüestió normativa s'afegí a una altra situació que en aquells anys vivia el municipi: l'arribada d'emigrants del sud d'Espanya havia fet augmentar ràpidament la població i tots els serveis, però especialment els educatius, es veien desbordats per manca d'infraestructures i personal. En pocs anys s'havia multiplicat la població, i l'escolarització s'havia fet obligatòria, la qual cosa havia fet augmentar ràpidament la població en edat escolar. La situació era desbordant i no hi havia ni espais ni personal per a fer-hi front. Enmig d'aquesta difícil situació, l'ensenyament a l'edifici de l'antic Hospital va haver de continuar, i al setembre el centre va obrir com a secció de l'Escola Nacional. Les monges que vivien al pis superior encara hi van romandre uns mesos, fins que el 1973 van marxar; n'era la superiora sor Júlia Torras. Amb la inauguració de la nova escola Ignasi Melé Farré el 1975, els problemes educatius es van resoldre i es posava fi a l'ús per a la docència de l'antic Hospital.

Un llarg camí cap a la regularització del canvi d'ús

El 1974 l'Ajuntament de Tossa va elevar una petició per a la protecció de l'edifici, que finalment el 1977 va ser declarat *Monumento Histórico Artístico de Interés Local* pel Ministerio de Educación y Ciencia, com així consta al BOE de 5 de juliol de 1977. Tanmateix, amb el trasllat de la docència al nou centre escolar, l'edifici va quedar tancat, la qual cosa va contribuir a degradar el seu ja deteriorat estat de conservació. Paral·lelament, amb l'adveniment de la democràcia, l'esclat dels moviments cívics i l'activa opinió pública de l'època van generar una campanya popular per a la recuperació de l'edifici per a usos públics. Amb la constitució del primer ajuntament democràtic el 1979 comença a sorgir la idea de destinar-lo a Casa de Cultura per acollir les diverses iniciatives culturals que proliferaven en aquells anys d'important activisme social.

El 1979 l'Ajuntament va fer-se càrrec «informalment» dels béns immobles de la fundació i va assumir la rehabilitació de l'edifici. Tanmateix, malgrat esdevenir fàcticament l'administrador, no n'era de dret, perquè el càrrec continuava formalment en mans del rector de la parròquia, el qual, val a dir-ho, va avenir-se a la nova situació. Després de la restauració de l'edifici, encarregada a l'arquitecte Jordi

50. Llei 14/1970 de 4 d'agost General de Educación y Financiamiento de la Reforma Educativa.

Ambrós, el 1984 s'inaugurava com a Casa de Cultura. La manca d'equipaments públics en aquells anys va suposar que l'edifici allotgés serveis que amb el temps han anat marxant a locals propis, com la llar de jubilats, o la biblioteca i l'arxiu municipals. De llavors ençà ha acollit activitats de tota mena i el seu claustre ha estat el centre de moltes exposicions que han enriquit la vida cultural del municipi. Certament, ha esdevingut l'espai de sociabilitat per excel·lència de Tossa.

Tanmateix, malgrat la seva conversió en Casa de Cultura, la titularitat de l'edifici continuava en mans d'una fundació de difícil gestió perquè havia estat creada dos-cents anys enrere. Urgia prendre una resolució que adaptés la titularitat de l'edifici als nous usos de què l'havien dotat els nous temps.

El plenari municipal del 6 de juliol de 1979 va aprovar iniciar les gestions per a l'adquisició de l'edifici. La renúncia informal a l'administració que el rector va fer a favor de l'Ajuntament no va ser mai legalitzada, és a dir, la Fundació quedà de fet com a element consistorial però de dret, sense òrgan de representació, la qual cosa dificultava la seva gestió i la dels seus béns. Les iniciatives es van succeir i amb la intermediació del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya es va aplanar el camí per a la dissolució de l'entitat. El 3 de novembre de 1987 es constitueix el Patronat de la Fundació «Hospital de Sant Miquel», integrat per l'alcalde Telm Zaragoza Raig, el rector Enric Costa Dorca, el regidor Salvador Cantenys Zaragoza, el metge Rafel Cubí Montfort i els contribuents Pere Coris Mestres, Emili Cantenys Amargant i Lluís Rubio Casadevall, i es pren l'acord d'extingir la Fundació i entregar a l'Ajuntament els béns de la seva propietat que, a més de l'edifici en qüestió, eren uns béns mobiliaris valorats en 141.500 pessetes dipositades al Banc d'Espanya. Aquesta extinció es va fer finalment efectiva amb un acord de la mateixa Fundació el 3 de novembre de 1988, després de publicats oficialment els edictes referents a la seva extinció, sense la interposició de cap tipus de reclamació en contra.⁵¹ La Generalitat de Catalunya va ratificar la dissolució de la Fundació amb una resolució de 15 de desembre de 1988, publicada al DOG el 10 d'abril de 1989. Va ser finalment llavors, el 21 d'agost de 1989, quan l'Ajuntament de Tossa va poder inscriure al seu nom l'edifici al Registre de la Propietat.

Acabava una altra fase de discussió jurídica i debat públic en relació a l'antic Hospital de Tossa, un dels edificis públics més emblemàtics del municipi. Potser per aquesta condició de públic sempre ha estat envoltat de la polèmica.

El 2001 el Govern municipal va pretendre cedir l'edifici a una nova fundació que acolliria l'obra i les col·leccions del polifacètic artista català Josep Palau i Fabre (1917-2008), poeta, narrador, assagista i dramaturg, i valorat especialment com a estudiós de l'obra picassiana. Amb el propòsit de demostrar la bona disponibilitat

51. Ni l'Ajuntament ni la Generalitat devien tenir constància de la renúncia al patronat feta per Albert Ponsjoan el 1953, perquè el BOP de 4 de juliol de 1985 publicava un anunci segons el qual s'ignorava l'existència de possibles hereus d'Albert Ponsjoan, i es reclamava la seva compareixença per regularitzar la situació de l'Hospital de Tossa. Tanmateix, els drets dels familiars hereus del fundador eren sobre el patronatge de la Fundació, no pas sobre la propietat de l'immoble, raó per la qual, amb la renúncia feta per Albert Ponsjoan el 1953, aquests drets havien finit.

municipal per a fer venir la col·lecció a Tossa, es va tancar la Casa de Cultura i tots els seus serveis i activitats van ser traslladats a altres immobles.⁵² Tanmateix, aquest fet va ser aprofitat per l'oposició política per a engegar una forta campanya contrària a la cessió de l'edifici a l'artista, al·legant que durant la Transició s'havia lluitat perquè l'edifici esdevingués Casa de Cultura i que aquesta era una fita assolida que no es podia menystenir. La campanya va tenir ampli ressò i va aconseguir que Palau i Fabre decidís no portar la seva fundació a Tossa i acceptar l'oferta plantejada per l'Ajuntament de Caldes d'Estrac. Amb un canvi de govern el 2003 es va decidir obrir novament l'edifici com a Casa de Cultura incorporant-hi noves activitats i habilitant un espai com a escola de música.

Altres vincles amb Calonge i Sant Antoni

La Selva històrica poc té a veure amb l'actual comarca administrativa, que té una superfície més reduïda, de 995,5 km² concretament.⁵³ Per un costat havien també format part d'aquesta unitat territorial dos municipis del Gironès, com el seu nom indica (Fornells de la Selva i Cassà de la Selva), i per altre costat, no hem d'oblidar que la Vall d'Aro i Sant Feliu de Guíxols també hi eren compresos, fet que ho testimonia molt bé que s'hagi conservat el nom d'una de les seves parròquies, Romanyà de la Selva.

Un altre tret que defineix els municipis d'arrels històriques selvatanes és la forta vinculació amb el tema forestal, com indica la seva procedència de la paraula llatina *silva*, que no significa res més que 'bosc frondós'.⁵⁴ Aquesta mateixa idea la compartia Josep Pla a l'hora d'excloure Sant Feliu de Guíxols i tota la Vall d'Aro, del que era pròpiament l'Empordanet, ja que, segons ell, allò que el definia com a comarca⁵⁵ era l'atracció econòmico-agrària d'un centre de contractació com el mercat de la Bisbal. Aquesta unitat econòmica o aquesta mateixa concepció de vida que Josep Pla analitzava i veia en el Baix Empordà, era més complicat trobar-la a la Selva, donada l'heterogeneïtat dels municipis que la formen. En el cas de Tossa,⁵⁶ segons els casaments del període 1755-1814, la gent de mar representava un 52,1 %, mentre que la pagesia només era un 2,8 %. En sentit oposat, segons el Cens de Floridablanca de 1787 Calonge tenia un 39,7 % de pagesia, i un percentatge ínfim de gent de mar.

52. Enmig d'aquesta darrera gran polèmica, i paradoxalment en relació a la història que hem intentat desentrellar en aquest article, és de remarcar que durant una temporada el vestíbul de l'edifici va lluir un rètol que deia «Fundació Tomàs Vidal i Rey». L'intent de retornar a la figura jurídica de la fundació finalment no es va concretar, més enllà d'aquest rètol.

53. Jaume FONT i Joan TORT. «Les Terres de parla catalana: Catalunya, País Valencià, illes Balears, Andorra». *Geografia Universal*, volum 10. Barcelona: Editorial 62, 1995, p. 120-122 (Baix Empordà) i p. 186-188 (La Selva).

54. Joan Molla i Esther Loaisa mostren clarament com Santa Cristina d'Aro, que antigament havia format part de la comarca de la Selva, ara ocupa el segon lloc del Baix Empordà (actual) amb 2.837 ha d'espècies forestals. Cf. Joan MOLLA i Esther LOAISA. «Visions de la pagesia de Calonge des de la fi del segle XVIII a la fi del segle XX». *Estudis del Baix Empordà*, 25 (2006), p. 221-222. Vegeu també a les pàgines 188-191, el Cens de Floridablanca de 1787.

55. Josep PLA. *Obra completa*, volum VII. *El meu país, reflexions sobre l'Empordà, la substància i el meu poble*. Barcelona: Destino, 1968.

56. Mario ZUCCHITELLO, *Op. Cit.*, p. 40.

Calonge, segons aquesta visió, és el municipi baixempordanès que limitaria amb la Selva, fet que hauria ajudat en la relació amb els municipis d'aquesta comarca veïna, i per tant també amb Tossa al llarg de la història. Per la seva proximitat geogràfica, aquestes dues poblacions a l'època durant la qual Catalunya fou incorporada a França per Napoleó, ara fa dos segles, formaren part d'un mateix cantó (districte comarcal francès)⁵⁷ amb capital a Sant Feliu de Guíxols.

A propòsit d'aquests lligams humans entre tots dos municipis, no voldríem acabar sense destacar la figura d'un personatge de la història més recent. Havia nascut a Sant Antoni de Calonge el 1909 i va morir a Tossa el 2001.⁵⁸ Parlem del mestre Josep Moreno Pallí, fill de Lluís Moreno Torres, natural de Jaca, i de Càndida Pallí Caner, filla de Sant Antoni. Lluís Moreno Torres fou mestre, primer de Sant Antoni i després de Calonge, on va destacar pels seus avançats mètodes pedagògics. No tan sols el seu fill Josep va arribar a ser mestre i músic, un altre dels seus fills, Lluís,⁵⁹ també va heretar ambdues habilitats, i destacà perquè a 17 anys fou sotsdirector de l'Orfeó Rossinyolenc de Salt i perquè formà part de l'Orquestra Simfònica de Girona, alhora que, conjuntament amb el seu germà Josep, entre altres, fundaren el Quartet de Corda Albéniz. Lluís Moreno composà alguna sardana. Fou un dels fundadors de l'Esbart Verdaguer, de la Institució Musical Juli Garreta i de l'Obra del Ballet Popular. De tota la família és el més conegut per la gent de Sant Antoni, ja que estigué sempre vinculat al poble, on nasqué l'any 1907 i morí l'any 1974, i ara un carrer porta el seu nom. Josep Moreno, quan va tornar del seu exili a Rússia, com que no li quedaven lligams familiars a Sant Antoni, va decidir tornar a Tossa, el poble on vivia quan va esclatar la Guerra Civil i en el qual havia fet classes, precisament a l'antic Hospital quan aquest va ser confiscat el 1936, i el lloc on una vegada jubilat va exercir tasques de bibliotecari.

La cultura tossenca del segle XX té un altre calongí de naixement com a figura destacada. Vicenç Esteban Darder, director del Museu Municipal des de 1966, membre fundador del Centre d'Estudis Tossencs i activista cultural de primera hora, va néixer el 1930 a Calonge, on el seu pare estava destinat de carrabiner, i quan tenia dos anys ja va establir-se definitivament a Tossa, d'on era la família materna. Moltes de les seves conferències s'han fet a l'antic Hospital.

I si esmentem altres calongins establerts a Tossa durant el darrer segle en trobaríem uns quants: Josep Mont Cruañas, Maria Lluïsa Faig Pericay, Joaquina Castelló Oliver, etc.

En l'actualitat, des de fa uns 100 anys, com la mateixa commemoració indica, Tossa i Calonge formen part de la mateixa marca turística, la *Costa Brava*. A més, tampoc no hem d'oblidar les diferents relacions que hi ha entre aquestes dues poblacions des del punt de vista cultural, com és el cas d'aquest article.

57. Jordi BOHIGAS i Francesc Xavier MORALES. *La Guerra del Francès a la Selva. L'impacte de l'ocupació napoleònica al món rural*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2008, p. 66.

58. Marta PLANELLAS BASSOLS. *El mestre Josep Moreno Pallí*. Tossa de Mar: Ajuntament, 2009.

59. Pere CANER. *La vall de Calonge*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Calonge - Generalitat de Catalunya, 1983, p. 171.

Epíleg

Després de gairebé 250 anys l'Hospital de Pobres de la Vila de Tossa fundat per l'insigne patrici local Tomàs Vidal i Rey, continua essent un espai públic al servei dels vilatans, per bé que els usos que ha tingut han anat canviant amb els anys, de forma paral·lela a l'evolució de la societat. Si ens atenem al seu passat farcit de controvèrsies legals i diatribes ciutadanes, i sabedors que la història ens diu que les societats no aprenen dels errors comesos, és ben segur que el futur depararà noves tribulacions i polèmiques al voltant d'aquest edifici, alimentant les perennes «voces» que s'esmentaven el 1877. I que així sigui per molt anys, perquè voldrà dir que aquí continua l'obra d'un home que a la seva mort va donar tota la seva fortuna al seu poble: Tossa.

Inventari dels béns de l'Hospital de Tossa, 6 de maig de 1823 (ACSE. Notaria de Tossa, 7. folis 6v i 7).

Inventario

En la Villa de Tossa, del Obispado y Corregimiento de Gerona, a los seis días del mes de Maio del año mil ochocientos veinte y tres. Ante mí, José Axandri y Esteva, Notario Real y Público de dicha Villa; y de Antonio Esteva, piloto, y Juan Pujals, comerciante, ambos de la misma Villa, testigos a esto llamados. Comparecieron personalmente el Reverendo Jayme Vidal, Presbítero y Beneficiado, y Baudilio Rissech, comerciante, los dos Administradores del Santo Hospital de Pobres, vecinos de la referida Villa, en la Casa del mismo Hospital, y estando allí presentes el dicho Presbítero Jayme Vidal, requirió a mí el dicho escribano llevase auto de cómo debía dexar y dexava el encargo de la Administración del citado Santo Hospital a favor del mencionado Baudilio Rissech, haciéndole formal entrega de lo que en él se ha encontrado, y que sigue:

Primo lo llevador de las rentas corrents de dit Sant Hospital que consta ab lo número de quaranta sis partidas, o resúmens dels actes que suman lo capital de ellas.

Item los actes de censals de ditas rentas, quals són en mans del hereu Jaume Vilà Vidal.

Lo que se troba existent en la sacristia de dit Sant Hospital:

Primo una calaxera ab sos calaxos y armaris

Item un càlser, ab son platet, canadellas, campaneta y tot de plata dorat

Item dos calses de plata ab dos canadellas de plata

Item dos missals y dos quaderns

Item una casulla de tapissaria de or, ab la alba, y amit de camibrasina, cingol de seda barmell, corporals fins per celebrar

Item sis casullas, dos blancas, la una de domàs y la altre comuna, una barmella, altre de vârios colors, altre morada, y altre negra

Item cinch albas de tela, ab cinch amits y ab sos lavabos y purificadors, tres corporals, tres cingols: dos blanchs de fil y un de seda vert, remandat

Item dos estoballas guarnidas ab antiquelas, dotze estoballas ab puntas y dos sens puntas

Item una Imatge de St. Christo, ab dos Àngels

Item un pàlio de domàs ab sos galons

Item un mirall

Item una gerra per rentar las mans, y una gualdrapa

Tres jochs de sacras

Lo que existeix en los quartos y habitacions de dit Sant Hospital és lo següent:

Primo un escriptori ab sos calaxos, y en dos de ells se troban dos llibres ab vàries notes y altres papers de lo que deixà lo cohofundador, Dn. Garau, y notes del fundador, Dn. Thomàs

Item dos baguls cuberts de couro de bou vells: en lo un de ells no se troba cosa alguna y en lo altre se encontra lo següent:

Primo quatre llansols de drap usats

Item quatre llansols de tela, dos usats y dos dolents

Item un llansol de tela bo que serveix per lo combregar

Item una llossa de llautó

Item una bànova encotonada, gran, fina y bona

Item un cobritaula de daus blau usat

Item tres pedassos de cortinatge moradas

Item dos estoballas grans y dos de xicas dolentas, que solament de ellas se'n poden fer dos toballons

Item quatre cuxineras de drap de casa usadas

Item tres camisas de dona usadas, tres de home usadas y dos dolentas

Item sis llits de ferro y tres màrfgas dolentas

Item quatre coxins dolents

Item dos vànovas dolentas

Item cinch flasadas verdas part foradadas y demás usadas

Item dos cadiras de fusta per fer las feinas

Item un llit de camilla fet trossos

Item una taula rodona bona y dos tauletas xicas usadas

Item un fanal de vidre, part romput

Item set cadiras part rompudas y part vellas

Item un sello per marcar la roba

En la cuina del referit Sant Hospital:

Primo un banch escont vell

Item dos cafateras, un parolet y un braser, tot furadat, un llum, dos culleras y dos furquillas de llautó bona, altres dos furquillas sens puas, tretze plats per menjar, dos platos y la una escardada, una babadora y una escodella de llauna, una parola foradada, un escalfador ab la tapadora matxucada, dos cantis de aram matxucats, y lo un sens broch, dotze xicras, sis empolletas de vidre, sis nansats, dos ollas y tres casolas, tot usat

De cuias cosas se hizo cargo el mencionado Baudilio Rissech, administrador predicho, prometiendole dar de ellas cuenta y razón siempre que convenga. A lo que fuy requerido yo, el dicho y abajo escrito Notario, formase este auto, que lo practiqué en la propia Villa de

Tossa, a los antedichos día, mes y año. Siendo presentes por testigos los arriba nombrados a esto llamados. De que doy fe.

Josef Axandri y Esteva, notario.

Inventari dels béns de l'Hospital de Tossa, 13 de maig de 1888 (Arxiu Axandri)

Inventario de los muebles, ropajes y demás utensilios en el Hospital de Tossa el día que las H. H. Dominicas se encargaron de dicho establecimiento

Sacristía

- 7 casullas, 6 en buen estado y una usada
- 2 almohadas de seda
- 7 purificadores
- 3 corporales
- 8 lavabos
- 9 hijuelas
- 3 amitos
- 5 albas buenas
- 15 manteles de altar en buen estado
- 2 vestidos de los monacillos
- 2 roquetes de los monacillos
- 6 pares de candelabros de cristal
- 6 pares de jarros finos
- 3 facistolos, dos de ellos muy usados y uno nuevo
- 3 misales
- 1 crucifijo
- 1 custodia de cobre dorada al fuego con su aril de plata sobredorada
- 3 cálices, dos de plata y uno de plata sobredorada

Clases:

- 9 mesas
- 2 tarimas
- 10 bancos
- 4 pizarras
- 1 crucifijo
- 42 tinteros

Infermería

- 6 camas, 5 de ellas con pie de hierro y otra de madera (vulgo pie de gallo)
- 12 sillas viejas
- 6 colchones
- 6 jergones
- 2 mesas con tapete
- 4 cubrecamas
- 1 ganapé
- 2 calentadores

1 caja vieja

1 brasero

Ropería:

38 sábanas, 32 de ellas usadas y 5 nuevas

20 fundas de almohada

24 toallas buenas

12 servilletas, seis usadas y seis nuevas

25 camisas para mujer, 3 usadas

15 camisas para hombre, 4 usadas

11 pañuelos blancos de mujer

19 pañuelos de color

21 chambras

11 enaguas

6 pantalones y 4 camisetas

2 gorros de dormir

3 pares de mangas para la enfermera

3 pares de medias muy usadas

5 mantas blancas de algodón

4 mantas de color de algodón

3 mantas de lana gris

3 fundas de colchón usadas

Ropa nueva para un jergón o colchón

Una jeringa

14 cubiertos de metal blanco

12 cucharitas de metal blanco

6 cuchillos en mal estado

7 almohadas

Tossa, 13 de Mayo de 1888.

Hna. Navidad Betriu, priora

Jaume Esteve-Llach Aballí, alcalde

Llistat de les Germanes de la Caritat Dominiques de la Presentació de la Santíssima Verge de Tours a la Comunitat de Tossa de Mar (1879-1887)

1879-1887	Dénise	F	superiora
1879-1885	Constance	F	malalts
1879-1887	Marie Marguerite (1)	F	1a classe (14 alumnes)
1879-1881	Manuela	E	treballs manuals, cant
1879-1886	María de Montserrat	E	2a classe
1881-1881	Marie des Anges	F	
1881-1884	María del Rosario	E	classe
1883-1883	Flavia	E	2a classe
1883-1883	Marie Eugène	F	treballs manuals
1883-1887	Damasic	F	classes costura, interior

1884-1887	Álvarez	E	2a classe (17 alumnes)
1885-1887	Purificació	E	malalts
1886	Dominica María	E	1a classe
1887-1887	Marie Marguerite (2)	F	superiora
1887	María del Pilar	E	

Llistat de les Germanes de la Caritat Dominiques de la Presentació de la Santíssima Verge de Tours a la Comunitat de Tossa de Mar (1903-1918)

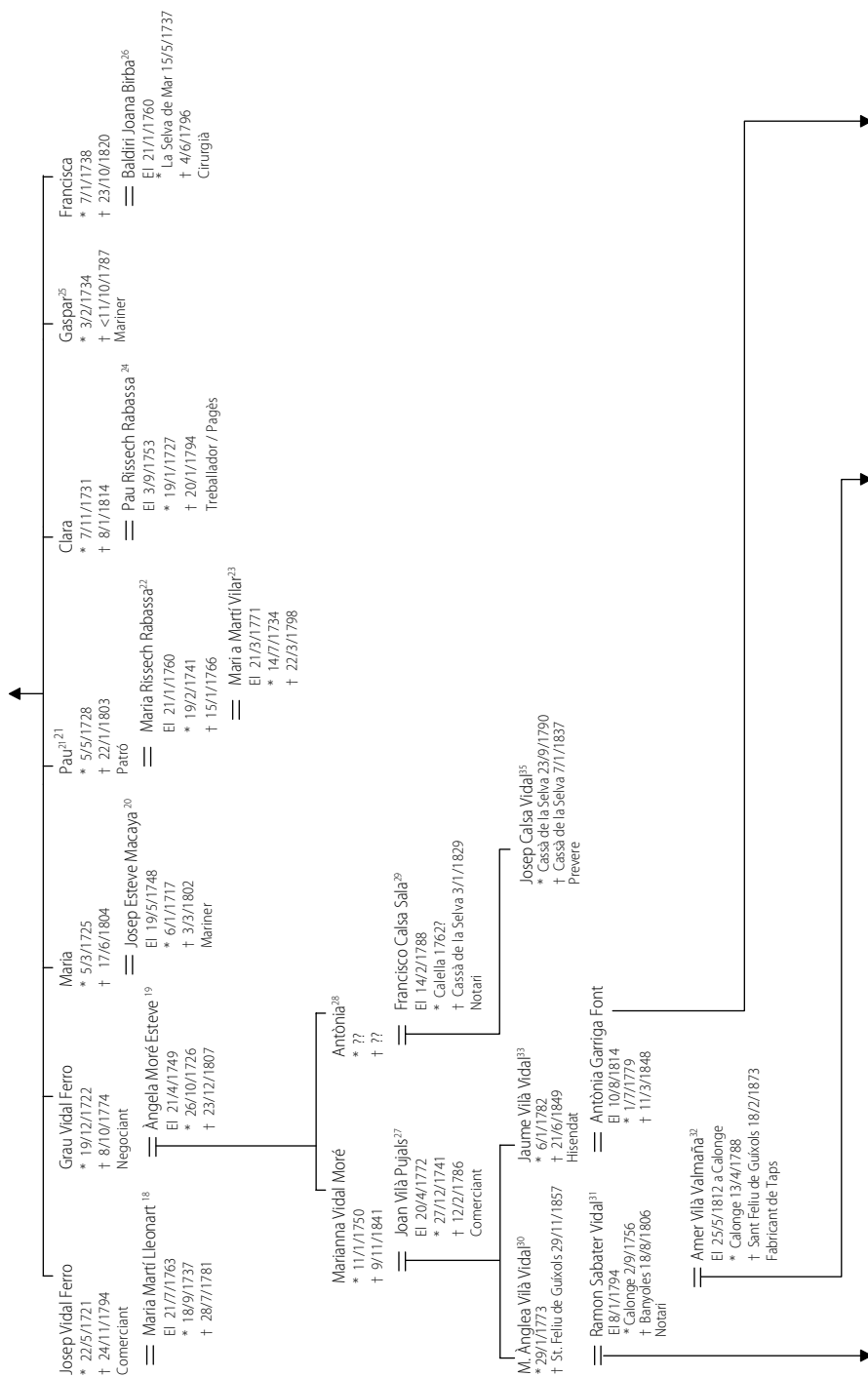
1903-1908 +	Marie Saint Clément	F	superiora
1903-1906	Enrique	E	classe
1903-1906	Thérèse Elisabeth	F	música
1903-1905	Clavérie	F	
1903	Álvarez	E	diversos
1903	Modesta	E	
1903-1907	André Corsini	F	
1903-1912	Carolina	E	1a classe
1905-1910	Adélar	F	diversos
1906-1908	Natividad	E	classe
1906-1910	Rosario	E	classe piano
1907-1912	Claude Marie	F	classe pàrvuls
1908-1914	Marie Saint Jérôme	F	superiora
1908-1910	Fermina	E	2a classe
1908-1918+	Aurelia	E	visita malalts
1910-1915	Marie Valentine	F	2a classe
1910-1915	Vicenta	E	cuina
1910-1915	Suzanne de la P		
1912-1914	Ana Dolores	E	1a classe
1912-1918	Calixta	E	asil
1914-1918	Marie Hedwige	E	superiora
1914-1918	José de Cupertino	E	1a classe i obrador
1914-1918	Margarita	E	música i dibuix
1915-1918	Marie de Maillé	F	classe
1915-1918	Justina	E	

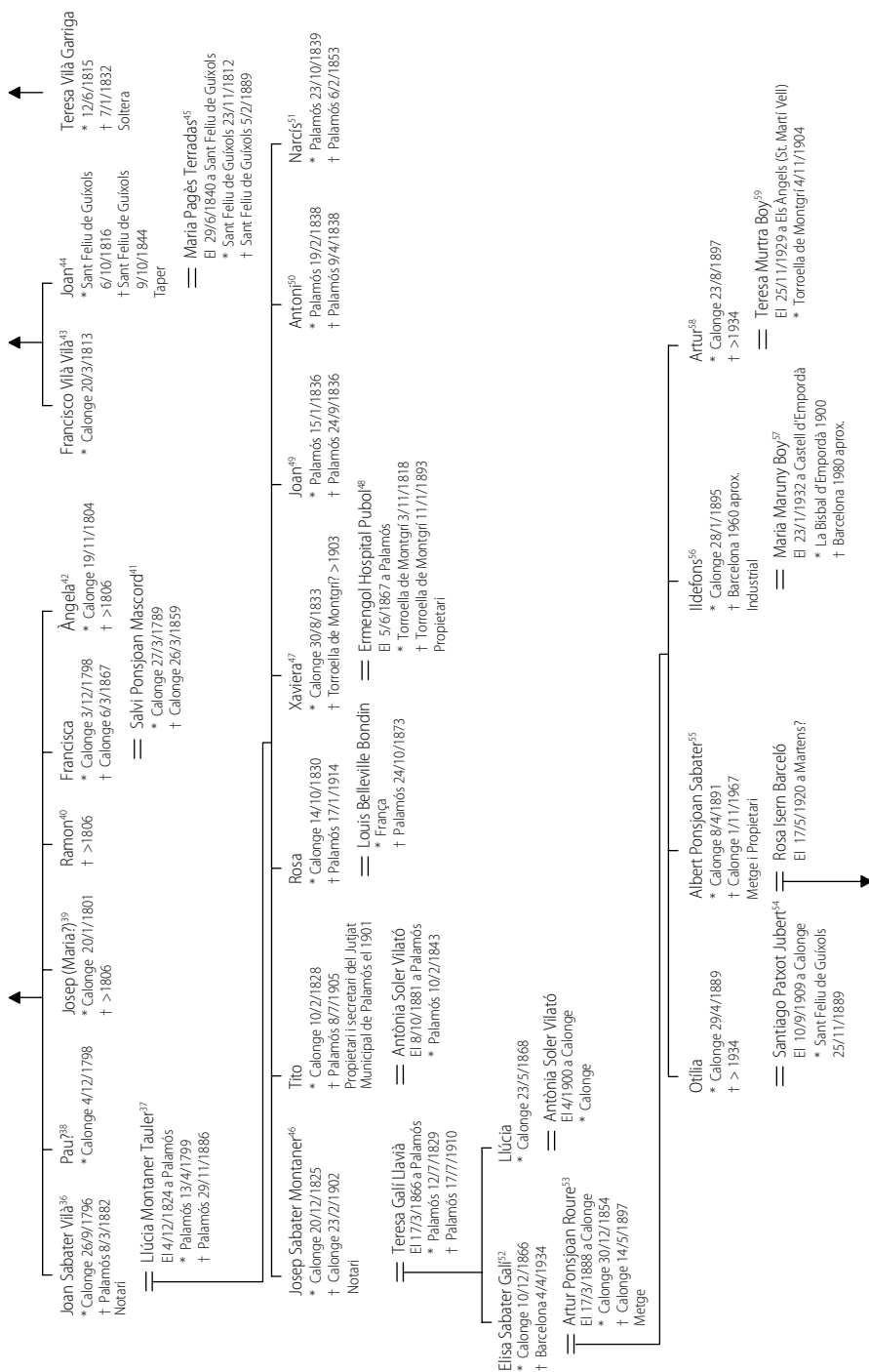
Nota: amb una (+) les monges enterrades a Tossa; en negreta les superiores; nacionalitat: F = francesa, E = espanyola.
Font: Arxiu de la Congregació. Informació facilitada per la Gna. Maria Escayola Coris.

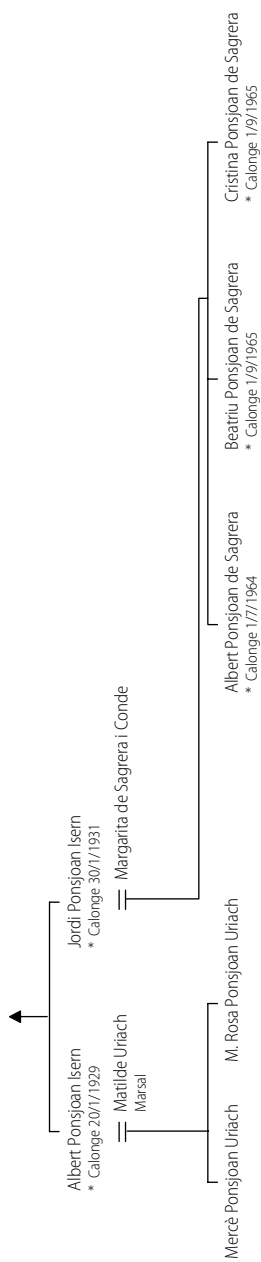

Arbre genealògic de la família Vidal

Notes (arbre genealògic de la família Vidal)

1. A la partida de defunció consta que "va morir a València on era per negoci". (Jacinto Vidal)
2. Va contreure segones núpcies amb Bernat Granollers, fuster, l'11/7/1637. (Anna Gotarra Darder)
3. Padrins: Pere Gotarra, fadrí, pescador, i Eulàlia Bandrich, vídua. (Pere Vidal Gotarra)
4. El seu bateig es podria correspondre a la Caterina Clara batejada el 6/8/1630. Padrins: Baptista Gordils, pescador, i Clara Gelpí. (Clara Riclaus Codomina)
5. Batejat com Jaume Joan. Padrins: Jaume Esteve, pescador, i Caterina Gotarra, donzella. (Jaume Vidal Gotarra)
6. No consta el seu naixement entre 1644 i 1650. (Jacinto Vidal Riclaus)
7. Filla de Joan Samada, mariner, i d'Anna, vivents. (Anna Samada)
8. Filla d'Antoni Romeu, bracer, i d'Eulàlia. El 29/4/1698 va contreure segones núpcies amb Pere Fàbregas, treballador, natural de Garriguella, fill de Joan Romeu, ferrer, i de Marianna. A la partida de defunció consta com Anastàsia Fàbregas (Anastàsia Romeu Pla)
9. Va morir com a negociant el 26/1/1725. A la partida de defunció diu que va fer testament l'11/1/1725. (Grau Vidal Riclaus)
10. Batejada com Maria Anna Margarita. Filla de Grau Martí, pagès, i de Caterina. Padrins: Jaume Esteve, fill de Grau Esteve, i Maria Suris Rovira, muller de Joan Suris. A la partida de defunció consta que Maria Vidal, vídua de Grau Vidal, negociant, va morir "en caure-li la casa a sobre mentre era al llit", el 6/2/1733, d'uns 60 anys. (Maria Martí)
11. Batejada com Anna Maria Clara. Padrina: Anna, muller de Bernat Granollers, fuster. (Anna Vidal Riclaus)
12. Padrins: Pere Gotarra, negociant, i Margarita, muller de Damià Moré. No consta com albat entre 1654 i 1668. (Pere Damià Vidal Riclaus)
13. Filla de Felip Rey, sastre, i de Clara Collell. Nét per part de pare de Damià Rey, tender, i d'Elisabeth, casats l'11/1/1643. Padrins: Gaspar Bió, prevere resident a Tossa, i Maria, muller de Benet Parés. (Mònica Rey Collell)
14. Batejat com Jaume Miquel Geroni. Padrins: Jaume Vidal i Anna, muller de Jaume Andreu. Entre aquest i la seva germana Anastàsia nascuda 7 anys més tard, no consta el bateig de cap altre germà. (Jaume Vidal Riclaus)
15. Filla de Josep Ferro, cirurgià, i de Mònica Suris. (Anna Ferro Suris)
16. No consta la seva defunció com albat entre 1690 i 1702. (Grau Vidal Rey)
17. No consta la seva defunció com albat entre 1695 i 1707. (Clara Vidal Rey)
18. Batejada com Maria Rosalia. Filla de Josep Martí, pescador, i de Maria Leonart. Padrins: Miquel Martí, pescador, i Eulàlia Leonart, muller de Josep Leonart. (Maria Martí Leonart)
19. Filla de Pere Damià Moré Garriga, mariner, i de Maria Teresa Esteve. (Àngela Moré Esteve)
20. Fill de Grau Esteve-Moré Ferriol, pescador, i d'Anna Maria Macaya Gotarra. Vidu en primeres núpcies de Gaietana Gotall Cassani, amb qui havia contret matrimoni el 18/8/1743. (Josep Esteve Macaya)
21. A la partida de defunció consta com a patró. (Pau Vidal Ferro)
22. Fill de Francisco Rissech Moré, pagès i negociant, i de Maria Rabassa Llach. (Maria Rissech Rabassa)
23. Batejada com Maria Gertrudis. Filla de Jaume Martí, mariner, i de Maria Vilar. Padrins: Grau Gelpí, mestre d'aixa, i Maria Gelpí, muller d'Antoni Joan Gelpí. El 9/5/1756 havia contret primeres núpcies amb Gabriel Samada Carreras, mariner. (Maria Martí Vilar)
24. Fill de Francisco Rissech Moré, pagès i negociant, i de Maria Rabassa Llach. (Pau Rissech Rabassa)
25. A la pàgina 61 de la llibreta de comptes de mossèn Fonalledas hi ha una missa de cos present per Gaspar Vidal, vulgo el Sant, que va morir fora de Tossa. No sabem si era casat o solter, en tot cas a la parròquia de Tossa no hi consta el matrimoni. (Gaspar Vidal Ferro)
26. Fill de Josep Joana Plantat, cirurgià de Llers, i de Raimunda Birba, de la Selva de Mar. (Baldiri Joana Birba)
27. Fill de Miquel Vilà Gelpí, comerciant, i de Victòria Pujals Vidal. El seu pare va fer hereu el seu fill Jaume Vilà Vidal en el testament atorgat el 16/10/1789. (Joan Vilà Pujals)
28. No consta el seu naixement a Tossa entre 1751 i 1770. Quan mort el seu marit el 1829 no consta si era vidu o no, i per tant no sabem si va morir abans o després d'ell. En tot cas, a Cassà de la Selva no consta la seva defunció entre 1827 i 1851. Els llibres d'òbits d'aquesta parroquia entre 1810 i 1826 no s'han conservat, raó per la qual és possible que hagués mort a Cassà entre aquestes dates i per això no tenim la data exacta del seu traspàs. (Antònia Vidal Moré)
29. Fill de Pau Calça, notari, de Calella, i de Teresa Sala, de Sant Feliu de Guíxols. Els pares no consten casats a Sant Feliu de Guíxols entre 1750 i 1770. Quan mort diu que tenia 67 anys. No consta el seu bateig a Cassà de la Selva entre 1761 i 1764. Va exercir de notari de Cassà de la Selva entre el 26/12/1787 i el 18/12/1836. (Francisco Calsa Sala)
30. En el fons de l'Hospital hi ha còpia dels capítols matrimonials atorgats el 24/4/1822 davant Francisco Calsa, notari de Cassà de la Selva, en casar-se en segones núpcies, segons els quals va pagar al marit un dot de 690 lliures 17 sous i 2 diners. És curiós anotar que el document es va signar deu anys després del casament. (M. Àngela Vilà Vidal)
31. Fill d'Antoni Sabater, notari, i de Josepa Vidal. El 13/2/1782 va contreure primeres núpcies amb Rosa Ribot Guytó, filla de Salvi Ribot, pagès, i de Rosa Guytó, ambdós naturals de Calonge. El pare va exercir de notari a Calonge entre el 22/7/1740 i l'1/10/1780, i també consta com a notari de Palamós entre el 6/1756 i el 6/1757 i el 9/1780. I ell també va exercir de notari a Calonge entre l'11/9/1783 i el 28/7/1806. Va fer testament el 14/8/1806 davant Josep Pujol, notari de Banyoles. Estava malalt al llit en una casa del carrer de Sant Antoni. Va dotar les filles amb 1500 lliures i els fills amb 1000 lliures.

- Tenia un oncle, Benet Vidal, que era prevere i sagristà de Sant Feliu de Boada. Va morir trobant-se accidentalment a Banyoles el 18/8/1806 i va ser enterrat el 20/8/1806. (Ramon Sabater Vidal)
32. Fill de Joan Vilà Deulofeu, jornaler, i de Teresa Valmaña Valmaña. Quan es casa consta com a taper solter. Tenia 24 anys i es va casar amb la vídua del notari de 39 anys. (Amer Vilà Valmaña)
 33. El 1826 va comprar el Mas Ambrós de Calonge. (Jaume Vilà Vidal)
 34. Filla d'Agustí Garriga, treballador, i de Teresa Font. (Antònia Garriga Font)
 35. Padrins: Josep Pujals, de Sant Feliu de Guíxols, i M.Àngela Vidal Moré, àvia. Tanmateix cal fer constar que la seva partida de bateig es va reconstruir posteriorment per estar compresa entre les destruïdes durant la Guerra del Francès. Va ser anotada el 1830 en base al jurament fet per Joan Pibernat, de 60 anys, i Joan Maimí, de 55 anys. Quan mort diu que tenia 46 anys. (Josep Calsa Vidal)
 36. Consta com escrivent quan es casa el 1824. Va exercir de notari a Palamós entre el 19/3/1845 i el 4/3/1875. El títol de nomenament de notari reial és de 5/1/1845 (Fons Patrimonial). El 16/5/1850 essent alcalde de Palamós se li va concedir la Reial Ordre d'Isabel la Catòlica. (Fons patrimonial). Va fer testament davant Juan de Álvarez, notari de Palamós, el 20/5/1878. L'impost de drets reals dels seus hereus té data de 1/9/1882. El llibre d'òbits de la parròquia de Palamós per aquesta data no conserva ell full de la inscripció, tot i que sí surt la referència a l'índex del llibre. (Joan Sabater Vilà)
 37. Filla de Tito Montaner Sureda, confiter/adroguer, i de Rosa Tauler Duran. Va morir al carrer de la Creu de Palamós. A la partida de defunció compareix el seu fill Tito, veí del carrer Peligros de Palamós (Fons Patrimonial). (Llúcia Montaner Tauler)
 38. No consta mort com albat a Calonge entre 1798 i 1806. (Pau Sabater Vilà)
 39. No consta la seva defunció ni a Calonge ni a Sant Feliu de Guíxols. (Josep Maria Sabater Vilà)
 40. No consta la seva defunció ni a Calonge ni a Sant Feliu de Guíxols. (Ramon Sabater Vilà)
 41. Fill d'Andreu Ponsjoan, traginer, de Calonge, i de Teresa Mascord, de Palafrugell. Fills deixats: Jaume, Francisco, Joan, Andreu, Manuela i Àngela. (Salvi Ponsjoan Mascord)
 42. No apareix la defunció ni a Calonge ni a Sant Feliu de Guíxols. (Àngela Sabater Vilà)
 43. Padrina: Francisca Sabater, germana (només una padrina). (Francisco Vilà Vilà)
 44. Quan va néixer la mare ja tenia 43 anys. Va morir de pulmonia crònica. (Joan Vilà Vilà)
 45. Filla de Joan Pagès, 'soguero', i d'Isabel Terradas. Quan es casa diu que tenia 22 anys. (Maria Pagès Terradas)
 46. Va exercir de notari a Calonge entre el 7/12/1851 i el 9/11/1886, i el 1862 també consta com a notari de Palamós. La concessió de la notaria de Calonge té data de 16/10/1851. El 1876 la seva família es componia de cinc membres, dos dels quals eren menors de 14 anys (Fons Patrimonial). (Josep Sabater Montaner)
 47. Batejada com Francisca Llúcia Teresa. El pare consta com escrivà de la vila de Tossa, natural de Calonge. (Xavier Sabater Montaner)
 48. Fill de Josep Hospital Aldrich, difunt el 1867, i d'Isabel Pubol Sampol, vivent el 1867, ambdós naturals de Torroella de Montgrí. Fills deixats: Francesc Xavier i Josep. (Ermengol Hospital Pubol)
 49. En el bateig consta com a fill de Joan Sabater, notari de la vila de Tossa. No consta difunt a Palamós entre 1869 i 1886. (Joan Sabater Montaner)
 50. No consta difunt a Palamós entre 1869 i 1886. (Antoni Sabater Montaner)
 51. En el bateig consta com a fill de Joan Sabater, notari de la vila de Tossa. (Narcís Sabater Montaner)
 52. Del 1920 encara hi ha cartes al fons patrimonial conservat a l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà. Va morir en una clínica del carrer Sors, núm. 44. (Elisa Sabater Galí)
 53. Fill de Joan Ponsjoan Vilar, farmacèutic, i d'Anna Roure Pallí. Tenia un germà Jaume, comerciant a Barcelona, i un germà Francisco comerciant a l'Havana (Cuba), ambdós vivents el 1890. A Calonge tenien casa al carrer Padró, núm. 2. Va tenir un fill pòstum. (Artur Ponsjoan Roure)
 54. Fill d'Eusebi Patxot Llagostera, de Sant Feliu de Guíxols, i de Clara Jubert Peya, de Palafrugell. (Santiago Patxot Jubert)
 55. En el marge de la seva partida de bateig, hi ha una anotació de matrimoni que no s'identifica clarament el lloc i l'any. El 1932 en el casament del seu germà Ildefons consta habitant a Barcelona (Albert Ponsjoan Sabater)
 56. Batejat com Ildefons. Quan es casa el 1932 consta com a veí de Barcelona. (Ildefons Ponsjoan Sabater)
 57. Filla de Jaume Maruny Puigmiquel i de Rafaela Casilda Boy Rabassa. (Maria Maruny Boy)
 58. Padrins: els seus germans Albert i Otilia Ponsjoan Sabater. (Artur Ponsjoan Sabater)
 59. Filla de Manuel Murtra Hereu i d'Enriqueta Boy Pla, ambdós naturals de Girona i veïns de Torroella de Montgrí el 1929. Era cosina segona de l'esposa del seu cunyat Ildefons Ponsjoan. La partida de matrimoni consta als llibres parroquials de Sant Martí Vell, municipi al qual va pertànyer el santuari dels Àngels fins 1930. (Teresa Murtra Boy)

